

TARTU ÜLIKOOLI VILJANDI KULTUURIAKADEEMIA

Rahvusliku käsitöö osakond

pärandtehnoloogia õppekava

Merike Saaremets

**PÕHJA-LIIVIMAA LABAKINDAD XIX SAJANDIL.
TEHNOLOOGILISED VÕTTED JA KOHANDATUD
REKONSTRUKTSIOONI KUDUMINE**

Magistritöö

Juhendaja MA Kristi Jõeste

Viljandi 2017

SISUKORD

SISUKORD.....	2
EESSÕNA.....	3
SISSEJUHATUS	4
Metoodika.....	10
Oskussõnad ja tingmärgid.....	12
Kinda skeem	13
1. PÕHJA-LIIVIMAA KINDA TÜÜPE JA ARENGUJOONI XIX SAJANDIL.....	14
1.1. Valge kinnas	14
1.1.1. Mulgi kinnas.....	14
1.1.2. Muhu kinnas	15
1.2. Kirikinnas	16
1.2.1. Kujundus ja tehnoloogia.....	17
1.2.2. Tüüpiliste kindarühmade võrdlus	18
1.2.3. Saaremaa	21
1.2.4. Kihnu	24
1.2.5. Ruhnu	25
1.2.6. Muhu	26
1.2.7. Pärnumaa. Audru ja Tõstamaa	28
1.3. Värviline kirikinnas	30
1.3.1. Kujundus ja tehnoloogia.....	31
1.3.2. Hargla	32
1.4. Varieeritud/kombineeritud kindaid.....	34
2. KUDUMINE VANADE KINNASTE AINETEL	36
2.1. Valge kinnas	36
2.2. Kirikinnas	37
2.2.1. Lääne-Mulgi	37
2.2.2. Põhja-Viljandimaa.....	39
2.2.2.1. Suure-Jaani.....	39
2.2.2.2. Põltsamaa, Kolga-Jaani, Kolga-Jaani.....	42
2.2.3. Saaremaa	43
2.2.4. Kihnu	44
2.2.5. Ruhnu	45
2.2.6. Muhu	45
2.3. Värviline kirikinnas	47
2.3.1. Kolga-Jaani.....	48
2.3.2. Hargla	49
2.3.3. Pärnu-Jaagupi	50
2.4. Kombineeritud/varieeritud kinnas	51
2.4.1. Suure-Jaani	51
2.4.2. Häädemeeste Lääne-Mulgi ainetel	52
2.4.3. Häädemeeste Põhja-Viljandimaa ainetel	53
2.4.4. Saarde	54
KOKKUVÕTE.....	56
KIRJANDUS JA ALLIKAD	58
SUMMARY	60
Lisa.....	63

EESSÕNA

Kindaid kudusin koolipõlvest peale. Kudumist saatis alaline rahulolematuse: tulemus oleks võinud pea alati olla enam rahuldust pakkuv. Otsisin võimalusi ammutada uusi ideid.

Suure-Jaani Põhja-Liivimaal on mu kodukihelkond, Johannese kiriku lähisteles on maetud kõik neli vanavanemat. Rahvuslikku tekstiili õppima asudes häiris mind teadlaste ja õpetajate poolt väljendatud suhtumine: Suure-Jaani on kui vahekihelkond, võrreldes saarte või Mulgimaaga ei leia sealset tekstiilipärandist kuigi palju huvitavat ega erilist. Põhja-Sakalamaal olevat juba muinasajal elanud iseteadlik rahvas, nii tundsin selle rahva järeltulijana vajadust ja nägin väljakutset otsida tõendeid sellise käibetõe kummutamiseks. Võimalust märkasin Reet Piiri loengus, kus ta imetlevalt nimetas Suure-Jaani kindaid. Uurimisteema leitud, keskendusin sellele alates sügisest 2011.

Põhja-Liivimaa on loogiline laiendus: et mõista ühe kihelkonna pärandit tervikuna ruumis ja ajas, tuleb tunda ka seoseid naabritega lähemalt ja kaugemalt. Pärast ca 300 kinda läbiuurimist loodan olla ise varustatud tohutu ideevaramuga ja jagada oma leide ning elamusi arvukate huvilistele, praegustele ja tulevastega. Tänapäevase käsitöömaailma tendentsid osutavad, et inimesed järjest enam vajavad, otsivad ja ka leiavad mõtestatud, loova elu väärtusi just targast, osavast ja tähendusrikkast käsitööst.

Täna oma kindaopetajaid Piret Tago, Riina Tombergi, Kristi Jõest. Tänuväärt panuse andsid kõik retsensendid, nõu ja abi sain Kadri Visselilt, Tiina Jürgenilt, Sandra Urvakult, Ingrid Uusilt, Tõnu Kukelt, Marko Reimannilt jpt.

SISSEJUHATUS

Labakindad kuulusid XIX sajandil vältimatu osana Eesti maarahva (üle)rõivastusse. Kuna ülerõivaste varrukad olid pikad ja külmal ajal allakeeratavate mansettidega, sobis lühikese laia varrega kinnas. Tunti ka pikemat kindavart, eelistati kududa see eriti värvikas, peen ja kestev. Külmakaitse ja vastupidavuse nimel kooti kirjatud pinda tihedalt peentel varrastel. Eelistati (suuri) geomeetrilisi kahelõngalisi kirju, kasutati (eriti pealmiste e esinduskinnaste puhul) valitud peent ja ühtlast tihedalt korrutatud lõnga naturaalses ja/või oskuslikult värvitud toonides.

Kindakujundus oli ja on selgelt moe ja traditsiooni dilemma. Igal ajal kehtivad kaanonid, mille üksikasjad, seosed ja paikkondlikkus ongi eesmärgiks välja selgitada. Kaasnevad üldinimlikud juhused, eksimised ja edevuse kõikvõimalikud koosmõjud.

Uus kindamood tuli XIX sajandi keskpaiku. Labakinnas hakkas muutuma värvilisemaks (müügile jõudsid aniliinvärvid) ja kiri väiksemaks. Helmi Reiman nendib, et värvikuse lisandudes muutus ornamentika väiksemaks ja ebaselgemaks (Reiman 1914: 9). Helmi Kurrik näitab arenguloogikat vanast valgest kindast kahelõngalise kiriornamendi, edasi suurest ornamendist väiksema ja värvilisema poole (Kurrik 1943). Kindavars pikenes ja kitsenes sajandi teisel poolel. Hele-tumeda suure efektse geomeetrilise kontrastkirja asemele asusid (aniliin)värvilised peamiselt värviefektile panustavad, sageli loodusmotiive jäljendama kalduvad väikekirjad. Kindavars pikenes sel ajal, kui külma vastu ülifunktsionaalselt kaitsvad pikk-kuued vahetati järk-järgult linnamoeliste ülerõivaste vastu. Viimaste varrukas jäi lühemaks ja kaotas pikk-kuuele omase *uplasniku* ehk allakeeratava manseti. Pikenev kindavars aitas rannet soojas hoida ja pakkus uusi kaunistusvõimalusi. Samas kooti ikka edasi vanatüübilisi kindaid, küll puhtal kujul, küll mõnes üksikasjas uue moega kaasa minnes.

Ketrus- ja värvivabrikute ajastul lõng odavnes. XX sajandil muutus koepind lõdvemaks ja senised kudumis- ning kujundusvõtted hakkasid unustusse vajuma. Kudumistempo tõusis, vardad (ja lõng) jämenesid, kinda kestvus ja väärtus tervikuna kahanes. Muutus kogu

elulaad, selle sees ka käsitöö asend ja tähendus. Enam polnud eluküsimus kududa kestva eset ehk peenest lõngast ja peentel varrastel saadud tihedat kudumit. Juba Ilmari Manninen ütles välja oma veendumuse, et varrastel kootud kindad arenesid umbes sajandi kestel kooskõlas kogu rahvakunstiga keerukuse poole, aga XIX sajandi lõpupoole algas degenerereerumine (Manninen 1927: 22).

Tänases XXI sajandi kultuuris on kindakudumine ikka veel suhteliselt üldine oskus, vähemalt kesk- ja vanemaealiste naiste hulgas. Kindaid müüvad käsitööpoed, käsitöö kestab ka odava vabrikutoodangu kättesaadavuse kiuste. Algajad ja hobikudujad naudivad kudumisprotsessi, kahjuks leppides ideede, eeskujude, värvide – ja siis ka tulemuse – juhuslikkusega.

Edasijõudnud kuduja tekib põhjendatud vajadus tunda oma juuri ehk õppida kuduma oma kihelkonnale iseloomulikke kindaid. Fotodena on ajaloolised eeskujud tänaseks kergesti leitavad muuseumide infosüsteemist MuIS. Jäljendada võib vanade kinnaste välist ilmet ja tulemusega piirduda. Sel tasandil piisab kindapiltidest koos ruudustikus suurkirjadega ja kindaraamat töötab. Minu töö tulevane kasutaja vajab enamat ehk endisaegseid tehnoloogilisi võtteid. Tendents on, et see sihtgrupp laieneb.

Kindakudumine muutub kunstiks ja teaduseks süveneva kuduja jaoks, kes taotleb pidevat arenemist värvide, vormide, kujundus- ja tehnoloogiavõtete tundmises. Eesti kudumismaastikul ja eriti kindauurimises ongi viimastel aastatel toimunud läbimurre puhtvisuaalselt jäljendamiselt pärandtehnoloogiliste oskuste ja tehnoloogiliste võtete taasavastamise poole. Krestomaatilised teosed on alles koostamisel ja ilmumas. Koolides õpetatakse uut suhtumist pisteliselt ja vahel läbi vastuolude, ka õpetajad on tehnoloogilist täpsust õppinud igaüks omas tempos ja oma motiivide tõukel.

Muuseumifotolt on lihtne tuvastada suurkiri ja põidlakiri, enamasti võib näha põidlakahandust, aimata loomise ja varrekujunduse võtteid. Ent ammendava teabe saamiseks tuleb muuseumis uurida kinda loomisäärt, vaadata keerukordade suunda ja eelneva rea kirja, tuvastada küljekasvatuse olemasolu ja ulatus, otsakahanduse kiri või juhuslikkus. Vaja on näha kudumi sisemust ehk pahemat poolt, mõõta pael ja kindlaks teha punumistehnika. Peab nägema mõlemat kinnast ja kirjeldama erinevusi paari sees, mida ammune kuduja on kummassegi kudunud.

Kindaid olen uurinud pidevalt alates sügissuvest 2011. Suure-Jaani andmestikuga töötasin igal võimalusel nii rahvusliku tekstiili õppekavalisi ülesandeid täites kui erinevatest ainetest haakuvaid teabekilde kogudes. Ülevaadet kogutust esitlesin kevadel 2013 seminaritööd koostades ja kaitses. Sügisel 2013 kirjutasin, kudusin ja kaitsesin lõputööna Olustvere Teenindus- ja Maamajanduskoolis sissevaate Suure-Jaani kihelkonna sõrmkinnaste valmistamisse. Õnnestus sooritada erialapraktikad Kristi Jõeste käe all samuti enamasti Suure-Jaani kindaid kududes. Kui seminaritöö ülesanne oli esitleda ühe kihelkonna varasemat kindavaramut, märgata rühmi, arengujooni, muutumissuundi, kaardistada nii laba- kui sõrmkindad, siis TÜ VKA lõputöös pealkirjaga *XIX sajandi labakindad Suure-Jaani kihelkonnast. Tehnoloogilised võtted ja kudumine* keskendusin vanimate labakinnaste uurimisele ja läbikudumisele. Enam ei piisanud kirjeldusest, vaja oli joonistada täpseid skeeme. Uurimuslikus osas täiendasin ja parandasin oma seminaritöös *Ülevaade Suure-Jaani kihelkonna vanadest kinnastest XIX sajandist kuni 1920. aastani* leiduvat andmestikku. Praktilisest küljest kirjeldasin ja põhjendasin seitsme paari labakinnaste läbikudumisel tehtud otsuseid ning valikuid.

Tegelikult kulus aastaid, et saada võimeliseks vaatlama esemeid uuel viisil: nägema, kirjeldama ja järele kuduma mitte üksi väljanägemist, märkamata algupäraseid töövõtteid, vaid ka tehnilisi üksikasju. Sain koolidest palju kogemusi: ülevaate kihelkondlike kinnaste arenguloost ja mõningase võime orienteeruda paikkondlikes kindatüüpides, omandasin uurimismetoodika, õppisin tuvastama järjest rohkem tehnoloogilisi võtteid.

Lõputöös jäi kinnitamata või kummutamata mõne aasta tagune algaja uurija teadvuses tekkinud **hüpotees**, et kahelõngalise labakinda kõige vanem säilinud (seda tüüpi kindaid on Suure-Jaanist alles koguni 35) vorm oli kunagi levinud kõikjal Eestis. Küsimused lähtuvad siit sellised: kas oli üldse olemas üks üldine labakindatüüp või ka mitu sellist? Kui palju on alles esemelisi tõendeid? Kas üldise tüübi raames leidis paikkondlikke erisusi ja milliseid? Kas andmestik lubab taastada prototüüpe? Millal ja mis põhjustel tüüpiline vana kinnas muutuma hakkas? Kas teatud paikkondlikud võtted olid kasutusel laiemalt kui vaid selles kihelkonnas? Kas mujal tunti teistsuguseid võtteid ja kui, siis kus ja milliseid? Millised võtted kadusid ja lisandusid XIX sajandi jooksul?

Hilisemaid kindaid XIX sajandi teisest poolest on tunduvalt rohkem alles. Muuseumi jõudis murdosa tegelikult kasutusel olnud kinnastest. Nende loovutamiseks pidid olema

eeldused: ära kantud (või hoopis piisavalt esinduslik, et võõrastele näidata), moest läinud, paariline kadunud, koguja mõistis väärtust hinnata, suutis maksta jne. Äärmiselt ebaühtlane on ka kogutud kinnaste arv kihelkonniti. Mõnelt poolt on kogutud mitu korda ja saadud mitme ajastu materjali, teisalt vaid mõni kihelkondliku eripärata eksemplar.

Osa küsimusi on uurijate tööga juba vastatud. Minu töö andmebaasi maht lubab varasemad uurimistulemused üle **kontrollida ja täpsustada**. Et seda on vaja, tõendab kasvõi järgnev fakt. Kogudega väga kursis muuseumiteadur Reet Piiri väidab oma kindaraamatus: *traditsiooniliste kinnaste pöial on peoga sama kirja, hilisematel on pöial kootud lihtsamat kirja* (Piiri 2013: 14). Vaidlen vastu: Suure-Jaani kihelkonna andmestiku põhjal on nimelt just vanadel suurekirjalistel kinnastel vajatud väiksemat ja lihtsamat pöidlakirja. Kui kiri muutus üldiselt väiksemaks, ei hakatud seda ka pöidlal teistsuguse vastu välja vahetama. Kirjaefektid andsid ruumi värviefektidele. Teisalt on väikekiri pöidlal kahtlemata nii kudumismugavuse kui kulumiskindluse mõttes otstarbekam ja otstarbekus on vanade kinnaste kudujale olnud küll määrav.

Vanemad kindauurimused (Manninen 1927, Konsin 1972) tegelevad peamiselt kirjeldamise ja rühmitamisega, vaatlevad värve ja kirju. Tehnoloogia puudub täiesti. Muuseumitöötajate koostatud esemekirjeldused on real juhtudel ebakompetentsed, isegi kui püütakse kudumistehnikaid kirjeldada. Näiteks nimetatakse rahvapäraselt *vikliteks* nii soonik- kui pitskudet või ei tunta ära heegelpinda, pidades seda *võrgeliseks koeks*. Kordub kahevärvilise soonikkoe nimetamine *patentkoeks*. Poolel teel on terminoloogilised arengud tänagi nt *keerukorra* ja *vitsa* mõistete eristamisel.

Oma kindauurimuse perspektiive näen pigem **kohandava rekonstrueerimise** kui koopiavalmistamise suunal. Vaatlemisel tekib oletus (muuseumikindaid ei saa proovida): vana kinda koopia ei sobi meie aja inimese kätte kuigi hästi. Inimese ja inimkäe proportsioonid on vahepeal muutunud (L. Heapost 1994; 2003). Muutunud on ka kindakandja ootused kindale. Väljakutse on niisiis õppida taas kuduma endisaegset ilu ja väärtust XXI sajandi vahenditega ning kaasaja inimese kätte sobival kujul.

Uurisin **labakindaid** kui vanimat varrastel kootud kinda liiki. Praegustel andmetel tulid sõrmkindad hiljem. Neid on uurinud ja uurib intensiivselt Kristi Jõeste.

Piirdusin XIX sajandi kinnastega mitmel põhjusel. XVIII sajandist on säilinud liiga vähe nii esemete kui andmetena. XX sajandil oli üldiselt juba kadunud kihelkondlik suletus, ka kindamoed muutusid üleüldiseks (ajakirjad, mustrihed). Muuseumikinnaste dateerimine on harva ühemõtteliselt täpne. Jätsin valimisse siiski XX sajandi algul kootud kindaid, millel arvasin olevat XIX sajandile iseloomulikke elemente.

Joonis 1. Eestimaa, Liivimaa ja Kuramaa kubermang 1860. aastail.

Põhja-Liivimaa mandriosa koos läänesaartega (v. a Hiiumaa) oli XIX sajandil administratiivselt Tsaari-Venemaa Liivimaa kubermangu osa, piirkonnana kattuv tänase Lõuna-Eestiga. Jätsin pärast kinnaste vaatlemist kõrvale Setumaa, mis ei kuulunud Liivimaa alla. Saared on tugevate omapäraste joontega ja suhteliselt ammendavalt trükistes ning üliõpilastöös kajastatud (Muhu – Anu Pink, Anu Kabur (2010), Kihnu – Kärt Summatavet (2010), Heli Ormisson (1994), Saaremaa – Kristi Jõeste (2012), Ruhnu – Külli Vähi (2011)). Üle kubermangupiiri vaatasin läbi Läänemaa kindaid, mis on sarnased Pärnumaa ja osalt Viljandimaa omadele. Kuna meretsi oli lähedal Kuramaa kubermang ja maitsi Lõuna-Liivimaa ehk Põhja-Läti, sain mõnevõrra taustana kasutada Läti kindapärandi uurimusi.

Jätan esialgu kõrvale kudumisvõtte kohta käiva teabe. Kudumi pealt pole näha, millise võttega kooti. Väidetavasti on koepind küll erinev, ent enne kõikvõimalike võtete kätteharrutamist ei suuda ma selle tasandi otsuseid teha.

Uurimise käigus kogunev materjal on ühtlasi osa andmestikust, mis loodetavasti aitab lõpetada mahukat triloogiat eesti rahvusliku kudumise kohta – sissejuhatav I köide ilmus 2014 (Pink, Reimann, Jõeste). Esmajoones võib neid andmeid vaja olla triloogia kolmanda osa ehk kindaid käsitleva köite jaoks.

Töös on teoreetiline ja praktiline osa ehk esimene ja teine peatükk. Need kipuvad sisuliselt põimuma: esemevaatlus ja kinnaste kudumine, kudumisjuhendite koostamine, allikate uurimine ja tööprotsessi mõtestavad tähelepanekud. Puhtpraktiline osa on rekonstrueeritud kindad nii koostatud tööjuhendite kui läbikootud kinnaste kollektsiooni kujul. Praktiline töö testib tehnoloogilist uurimist: kui suudan skematiseerida ja järele kududa, olen aru saanud tehnoloogiast. Valmisid mõned tüüpiliste kinnaste mudelid ja teised, milles on kehastunud paiga ja ajastu taotlused ning arengud.

Nii uurimusliku kui praktilise peatüki sisu süstematiseerisin kolme kriteeriumi kõrvutades – need on kronoloogia, paikkondlikkus ja visuaalne ilme. Ükski pole eraldivõetuna ammendav. Kronoloogilised andmed on pistelised ja sisaldavad ebatäpsusi, kinnaste annetaja, müüja ega koguja ei pruukinud teada ega jäädvustada täpseid daatumeid. Teisalt kodus vanem põlvkond oma noorusaja kindaid ka ajal, kus neid enam moekaks ei peetud, noored aga võisid eeskujuks võtta vanaemade kindaid, lisades moevõtteid. Paikkondlikkuse jälgimine on riskantne lünklike andmete korral või juhtudel, kus

kudumis- ja kogumiskoht erinevad. Värvikinnaste rühma analüüsisin peamiselt visuaalsete andmete pinnal, need on uuemad ja reeglina paikkondlikud erijooned kaotanud.

Uurimistulemusi üldistades, kaardistades, kirjeldades ja läbikudumisel praktiseerides saab olnud aegade pärandit tagasi anda tänastele kudujatele, nii meistritele kui harrastajatele, luua kaasaegsete identiteeti, taaselustada kandvaid väärtusi endisaegadest. Salapärane ja aeganõudev on väärtuslik: *kaua tehtud - kaunikene!* Helmi Kurriku sõnul „meie eesti kindad on neid haruldasi esemeid, mis on üle elanud rahvariide mandumise ajajärgu, mis on jäänud meie oma raudvaraks ka tänapäeval /---/”, neil on aegumatult omapärane ilme ja ilu (Kurrik 1943: 4).

Metoodika

Kinnaste uurimisel on peamine uurimismeetod **vaatlus**. Esmajoones kinnaste ja kindakatkete, aga ka fotode, illustratsioonide, jooniste põhjal saab pildi kunagistest kudumitest. Olen täppisvaatlust (mõtlen selle oskussõna all kõigi vaadeldes kindlaks tehtavate üksikasjade tuvastamist) teinud muuseumikülastustel talvedel 2013 - 2016. Tulemuseks on mahukas tabel (305 ERMi, Viljandi Muuseumi (VM) kinnast, lisaks varem uuritud Suure-Jaani materjal ca 50 labakinda kohta) vaadeldud üksikasjade kohta. Esemete tellimisele eelneva valiku tegin MuSi andmete põhjal. Lähtusin esmajoones andmetest kinnaste kudumisaja kohta. Kui daatum puudus või tekitas pildi taustal kahtlusi, tegin otsuse analoogia põhjal. Valimisse jätsin ka XX sajandi alguskümnendi kindaid, kui neil leidis varasemale ajale tüüpilisi tehnoloogilisi üksikasju.

Vaatlemiseks oli aega napilt seoses ERMi kolimisega uude majja. Jõudsin esemevaatlusega plaanikohaselt kevadel 2015 valmis, ent andmete kontrollimine jääb aastatesse pärast 2019, kui uurijad lubatakse taas esemete juurde. Seepärast ei paiguta ma kontrollimata andmetabelit lisasse.

Kokkuleppel juhendajaga sain temalt Mulgi viie kihelkonna kinnaste tabelandmed (ca 150 sissekannet), säästsin sellega aega muude alade kinnaste vaatlemiseks.

Tuvastamisele ja tabelisse kandmisele kuulusid järgmised **andmed**: loomisvõte, varre pikkus ja tehnoloogia, kirjatud pinna tihedus ja lõngade sidumine sisepoolel, kindakirja jätkumine või katkemine käealusel küljel, küljekasvatus, kindaotsa ja pöidla kahandamine,

pöidlakiri ja pöidlataguse kudumine, kindalaba ja pöidla mõõtmed, kasutatud värvide tuvastamine pleekimata sisepoole abil. Jälgisin kinda proportsioone (loomisäärest pöidla-avani, pöidla-avast otsakahanduse alguseni). Lisandub teave kinda päritolu, kuduja ja koguja kohta. Lõin oma tingmärgisüsteemi, mis aga täiustus ühemõttelisemaks vaatluste käigus ja millel on veelgi arenguruumi. Tean juba ka üht aspekti, mis jäi toona uurimata: kas Mulgi kinnaste pöidlaringi alustati pigem käe nimetis- või väikesõrme poolisel küljel? Sageli polnud see algus pöidla taga peidus nagu üldiselt mujal tavaks.

Kirjeldama asudes vaatlesin kriitiliselt varasemaid kirjapanekuid, võrdlesin oma tähelepanekutega.

Vaatluse ja järgneva **kirjeldamise** (nii sõnades kui skeemides, viidetega tehnoloogiliste võtete varasematele kirjapanekutele) järel tekib üldisem mõistmine ehk süntees. Siin on hulk haruteid. Võib taotleda kogutud andmestiku põhjal lokaalseid ülevaateid koos paikse tehnoloogiaga, juurelda kirjade tausta, tähenduse, seoste üle, pühenduda uutele toodetele, inspireerudes vanast. Minu valik langes esimesele võimalusele. Kirjade olemuse ja tähenduste uurimine ning modifitseerimine on omaette teema. Tootearenduse elemente on ka püstitatud ülesandes sobitada vana kinda rekonstruktsioon tänase inimese ellu ja kätte. **Läbikudumise** käigus töötlesin vaadeldes ja kirjeldades kogutud andmeid uue nurga alt.

Muuseumikogudesse jõudnu on vaid murdosa kunagi kootust ja kantust. Pistelise valimi põhjal tehtud üldisemad järeldused võivad edaspidi täieneda üles kirjutatud andmete põhjal. Muuseumid, erakogud pakuvad nappi taustmaterjali saamisloost, autorist, mõndagi ajastust. Suuline pärimus võib sisaldada teemaga sobivat ja rikastavat materjali – jälle juhuslikult, pisteliselt. Pärandtehnoloogi huvitavat ainet XX sajandi alguse rahvaluulekogujad kahjuks ei küsinud. Polnud veel vajadust – võtted olid igapäevased ja üldteada, üksjagu juba moest maas ja kaasaegsele väärtusetud.

Pole võimatu, et eriti kergel käel anti kogujaile ära nii moest läinud kui ebaõnnestunud kindaid. Katked, paarilise kaotanud üksikud ja kandmiskõlbmatuks kulunud kindajäänused on samuti tänuväärne uurimisaines.

Oskussõnad ja tingmärgid

Loodus, loomine – esimese koerea silmuste moodustamine.

\ - loomine pöidla tagant.

/ - loomine pöidla eest.

> - loomine pöidla tagant lõngu vastupäeva keerates. Vitsalik tulemus.

< - loomine pöidla eest lõngu päripäeva keerates. Vitsalik tulemus.

Vars, veer, pära – kinda käerannet kattev algusosa looduse ja labaosa vahel.

Tagid – kaherealine tehnika. Esimesel real kahevärvilised täpid parempidi vaheldumisi. Teisel real samad värvid püsttäpiliselt pahempidi.

Pakud – nagu tagid, värve vahetatakse rütmis 2:2.

Keerukord – pahempidirida kahe lõngaga, mida vahetatakse iga silmuse kudumise järel, keerutades lõngu töö ees samas suunas.

Vits – horisontaalne silmuserida koepinnal, kootakse parempidivõttega.

Soonik – parem- ja pahempidisilmustest püst- või diagonaalkööndid, ühe- või kahevärvilised.

Põiksoonik – parem- ja pahempidisilmustest diagonaalköönd.

Pitsiline sakikiri – õhksilmuste, parem- ja pahempidipindade ning kokkukootud silmuste kombinatsioon.

Vikkel, vikeldamine – üksteisest mööda kootud silmustega koekiri.

Lapiline, lapikude – parempidikude, milles silmuste rühmiti läbi- ja kokkukudumise ning kasvatamisega luuakse punutiselaadne pind.

Valelapiline – kohakuti õhksilmused ja kokkukudumised, värve vahetades luuakse lapikoe mulje.

Vahekiri – varre ja kindalaba piiril eristatav köönd.

Kiri, kirjamine – vähemalt kahe eri värvi lõngaga kootav parempidipind.

Intarsiametod – ornamendi kudumine pinna sisse, taustalõng liigub ringselt, ornamendi oma edasi-tagasi.

Silmamine – üksikute silmuste tikkimine kudumile.

Küljekasvatus – silmuste juurdekasvatamine väikese sõrme poolsel kindaküljel.

Kahandus (otsakahandus, põidlahandus) – kindaotsa ja põidlaotsa kokkukudumine.

Taht – kahandamisel moodustuv silmuseahel. Variandid: ühe-, kahe-, kolme- ja neljatahiline kahandus.

Pooltaht – kahandamine, mis moodustab nõorja serva.

Kalasaba – peam kahetahiline otsakahandus, kus värvid vahelduvad rida-realt.

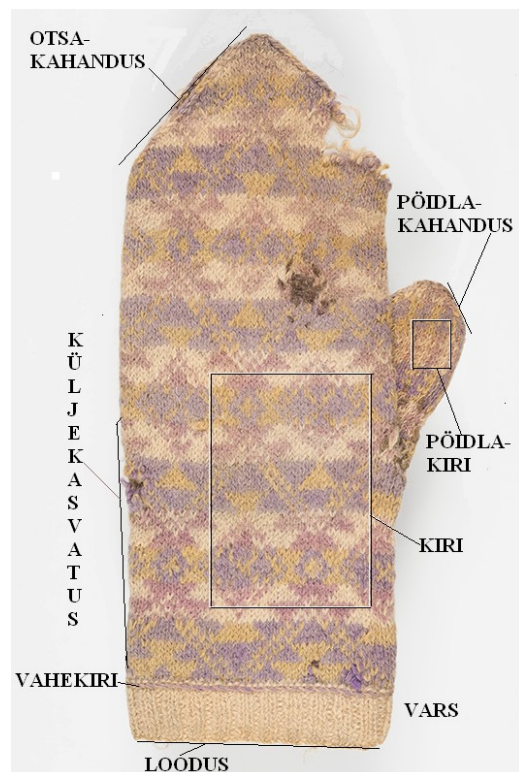
Malelauakiri – otsakahandus, kus tahtidel värvid vahelduvad nii püsti- kui rõhtsuunas silmusekaupa.

Peotamine – kulunud kindaosa asendamine kududes. Sageli kasutatud väikest lihtsat kirja.

Ühelõngakude – kootud ühe lõngaga.

Kahelõngakude – kootud kahe lõngaga.

Kinda skeem

Joonis 2. Labakinda tehnilised üksikasjad.

1. PÕHJA-LIIVIMAA KINDA TÜÜPE JA ARENGUJOONI XIX SAJANDIL

Esimeses peatükis vaatlen esemeuurimuse ja kirjasõna andmete valguses ajastuomaseid kindarühmi.

1.1. Valge kinnas

Tegemist on eriti vana kindatüübiga, mis võis eksisteerida enne ja ka kõrvuti kirilabakindaga. Meieni on jõudnud kindaid Helmest, Paistust ja suurim kogus Muhu saarelt. Vormsil olid üleni valged kirjamata pulmakindad, ühe legendi väitel kirjatud kindad kui eestipärased tulid alles hiljaaegu (vt legend ERM A 509: 5263, kootud 1884). Kaks paari valgeid Ruhnu kindaid on hoiul Rootsis Nordiska Museetis.

1.1.1. Mulgi kinnas

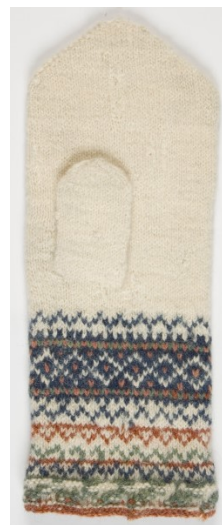
Kujundust vaadeldes võib tõmmata paralleeli vana nõelkindaga. Erineb pikenenud ja külluslikumalt kaunistatud kindavars. Loodi pöidla tagant nii lõngu keerates kui keeramata, tunti keerukorda ja erinevaid kahandusvõtteid.

ERM A 252: 2 Viljandi, nõeltehnika

ERM 842 Paistu

ERM 3530 Helme

1.1.2. Muhu kinnas

ERM A 1020:25 Muhu

ERM 8024 Muhu

ERM A 291:184 Muhu

Muhu valged kindad eristuvad Mulgi omadest kindaselja kiriornamendiga. Varrel kasutatud tehnikad, varre pikkus ja värvikombinatsioonid erinevad samuti. Kindaid on Muhust arvukalt, kompositsioonivõtted korduvad, aga paarid erinevad kõik üksteisest kirjamotiivide tasandil. Mõnel paaril puudub kirjatud ornament käeseljal. Valgel pinnal leidub tihti parem- ja pahempidisilmustest kujundatud koekirjalist geomeetrilist kaunistust.

Pea täielik tehnoloogiline kirjeldus on kahe kinda kohta olemas *Meite Muhu mustrites* (Kabur et al 2010: 82 - 85).

Kinnaste mõõtmed jäävad pikkuses 26 ja 32 cm, laiuses 10 ja 14 cm vahele. Loodud on eranditult pöödla tagant. Varrepikkuse vahemik on 3 – 14 cm, seega leidub nii pikemat kui lühemat vart. Levinud on keerukord, alati ühevärviline ja samavärvilise eelreaga ette valmistatud. Reljeefsust ja vastupidavust lisavaid keerukordi võib varrel olla kuni 13. Eelistatud keerusuund on \\\, leidub mõni suunda muutev keerukord.

Värve on varrel kuni kuus. Varre geomeetrilised kirjad on kootud nii lõngu kaasa vedades kui ka eraldi lõngast intarsiaametodil. Tuleb ette silmamist. Pahemal poolel pole lõngu kuigivõrd seotud.

Käeseljal on tumeda lõngaga kirjatud ornament, seda raamib koekiri parem- ja pahempidistest ilmestest. Koekiri võib kujundada ka vööndi varrest kahandustipuni, selle katkestab kirjatud ornament. Otsakahandus on kolme- või neljatahiline.

Suurim väljakutse kudujale on töö peenus.

Läti valged kindad on üldises plaanis sarnased. Lisanduvad tikandid, narmad, rohelist ja kollast tonaalsust.

Bauska, XVIII saj

Kokkuvõtteks valgete kinnaste kohta: suurim kogus on alles Muhust. Teistlaadi kujundust näeme kahel säilinud kindal Mulgimaalt. Ruhnu, Vormsi ja Läti andmed tõestavad, et valgeid kindaid kooti mitmel pool Liivimaal. Kas kõikjal ja kui üldiselt, pole teada. Võimalik, et valge labakinda aeg oli XVIII sajandist kuni XIX sajandi esimese pooleni. Kudujate pagasis olid juba olemas pöidla tagant loomine nii lõngu keerates kui keeramata, keerukord, kirjamine, ka intarsiameetodil, poole- ja mitmetahiline otsakahandus, pöidlakahandus nii varda alguses kui lõpus.

1.2. Kirikinnas

Pean siinses alajaotuses silmas labakindaid, mille efekt seisneb eelkõige geomeetrilise kirja hele-tumedas graafikas. Vars, vahekiri, kahandus- ja pöidlakirjad raamistavad ja tõstavad kirja ennast esile. Kronoloogia vajab edasist täpsustamist, ent üldjoontes kooti selliseid kindaid läbi kogu XIX sajandi ja pea kõikjal Põhja-Liivimaal.

1.2.1. Kujundus ja tehnoloogia

Linda Saks iseloomustab Mulgi kihelkondade silmkoelist pärandit üldiselt ja eritleb lääne- ja idapoolset traditsiooni. Mõnevõrra analüüsib ka kudumise üksikasju – lõnga, loomist, silmuste arvu, tehnikaid. Tänapäevase terminoloogia taustal lugedes on vaja eelteadmisi: on lisandunud või lisandumas selgeid eristusi, mida mõista näit vikeldamise all. Trükis pakub vikeldamise tähenduses ka pitskoe tehnikat. Motiivide kõrvutamisel ja analüüsil on autor teinud suure töö (Saks 1960: 12-24).

K. Konsin keskendub rahvatraditsioonilise tausta ja silmuskoe ajaloo kõrval suuresti kirjade analüüsile ja nimetamisele (1972: 9-19).

Mulgi kindad (1998: 3 - 6) esitab ülevaatlikke andmeid kinnaste ajaloost, materjalist, kudumisest, laba- ja sõrmkinnaste kudumistehnoloogiast.

Tiina Jürgen (2015: 92 – 98; 129 (Halliste ja Karksi); 185 – 192; 216-217 (Helme); 364 – 375; 413-414 (Paistu); 520 – 531; 571-572 (Tarvastu)) käsitleb Mulgi alade kindaid kihelkonni, püüdes eristada naiste ja meeste omi.

Vana kirikinda lühike **vars** on keskmiselt 2-3 cm pikk. Tavalised tehnikad on soonikud, kirjatud pind, keerukorrad. Värvitriibulisi soonikvarsi on kootud ka taimvärvi aegadel, eriti rohkelt aniliinvärvide ajastul. Praegu oletan, et sakilised pitskoes valged varred on hilisemad. Need on vähem funktsionaalsed võrreldes nii kahevärvilise varre kui tiheda soonikpinnaga – kulumisaltimad.

Vahekiri leidub pigem vanematel kinnastel. Lääne-Mulgi kihelkondades võib vahekirjaks olla nii keerukordi kui kitsast kirjatud triipu, pits- ja koekirja. Geomeetriline kiri on ajas arenenud keerukamalt lihtsama poole. Suured ja keskmist suurust motiivid iseloomustavad vanemaid kindaid. Kirja paigutamine kindale on juhuslik selles mõttes, et eesmärgiks pole olnud motiivide terviklikkus ei küljel ega otsakahanduses.

1.2.2. Tüüpiliste kindarühmade võrdlus

Tänapäeval uurimisetapil nimetan suhteliselt puhasteks tüüpideks Lääne-Mulgi (Halliste ja Karksi) ja Põhja-Viljandimaa (Suure-Jaani, Kolga-Jaani, väiksema hulga esindatud Põltsamaa, Pilistvere, Kõpu) labakindarühmi. Kuigi kummassegi tüüpi sobivaid kindaid on üksikesemetena kogutud ka mujalt, on suurimad kindakogumid pärit just neist paikkondadest. Iseloomulik mõlemale on hele-tume graafilisus, lühike lai vars, kirja pindakattev iseloom.

Kaht tüüpi võrreldes selgub rida erinevusi: lõnga jämedus, koe peenus, silmuste arv, varrekujunduse võtted (keerukordade arv) ja värvid, kirja iseloom, küljekasvatuse esinemissagedus, pöidla kiri, kahandamise võtted ja nende esinemissagedus, vahekiri varre lõpul.

Tabel 1. Lääne-Mulgi ja Põhja-Viljandimaa kindad

	Lääne-Mulgi	Põhja-Viljandimaa
Lõng, tihedus, vardad	12/2 – 16/2, 5-7 silmust/cm, 0,8-1	6/2 – 8/2, 4-5 silmust/cm, 1,25-1,5
Silmuste arv	120 - 180	96 - 130
Vars	valge või värvitriibuline soonik vm koekiri - ühelõngakoed	hele-tume, keerukorrad, koekiri, kirjatud - kahelõngakoed
Vahekiri	pahempidirida, (pits)kiri, värvitriip	puudub või vaieldav
Kiri	filigraanne, sage ristpaigutus	suurem, massiivsed motiivid, pigem diagonaalpaigutus, võrestikud, ka (kolmnurk)sakilised e ussikirja võrestikud
Pöidlakiri	sama, kootud 5 vardal	erinev, väiksem, kootud 4 vardal
Küljekasvatus	sage, ühtlane, jätkub ka tipuni	harv, pigem järsk, lõpeb pöidla-ava eel
Keerukorrad	üksikud, pigem erand	1-3 kindavarrel, puudub erandjuhul
Kahandused	pooltaht, 1-2 tahti, sama pöidlal	1-3 tahti, pöidlal 3 varda lõpul/algul

ERM A 509:2916 Halliste ERM A 509:3125 Halliste

ERM A 509:2786 Halliste ERM A 509:2770 Halliste

Ülaltoodud näited on Lääne-Mulgi tüüpi, all järgnevad Põhja-Viljandimaa omad. Kindavarrele tulid värvid ja uued tehnikad koos varre pikenemisega mõlemal pool, Kolga-Jaanis lisandus varakult ka kolmas (punane) värv kindakirjasse (Urvak 2014: 3).

ERM A 509:2809 Suure-Jaani ERM A 509:2852 Kõpu ERM 13 Suure-Jaani

ERM 9084 Puhja

ERM A 156:31 Viljandi

ERM A 509:2667 Noarootsi

ERM A 509:3203 Paistu ERM 5054 Kolga-Jaani

Lääne-Mulgi kinnastel leidub arvukalt valget kindavart. Põhja-Viljandimaa tüüpvars on kootud hele-tumeda pinda põimides kahelõngakoena. Siit selline tähelepanek: Lääne-Mulgi kinnastel on lihtsam näha heledas lõngas tausta ja tumedas kirjalõnga. Põhja-Viljandimaal moodustab kumbki tonaalsus iseseisvaid ja samas vastandiga seotud ornamente.

Riia lähistel, Cesise ja Madona ümbruses XIX saj keskpaiku, Kuldigas Kuramaa südames on veel XX sajandi algul kootud üpris sarnaseid kindaid. Erinevused on ka olemas: Riia omad punavalged, ida pool sinivalged suhteliselt väikesed enamasti võrestikuta kirjad. Varreosa lõppu võib tähistada kindakirjasse lõikuv värvikas vöö. Otsakahandus võib olla kootud kõigis vardalõppudes ehk neljas kohas. Lühikesel varrel on õhksilmuseid, keerukordi, ka kolmandas värvis vahekirju. Talsi kinnaste kirjagi on Eestis kootud

vähemalt Kõpus ja Suure-Jaanis. Jekabpilsis lähistel on XIX sajandi algupoolel olnud vägagi tuttavlikke sinivalgeid ja lambamust-valgeid. Vaid varrekujundus (mitu pahempidirida ümber keerukorra) ja otsakahandus (ühevärvilised tahid) erinevad.

Cesis-Madona, XIX saj I pool

Talsi, XIX saj keskpaik

Jekabpils, XIX saj I pool

1.2.3. Saaremaa

Vars on lühike või poolpikk, tehnoloogiliste võtete hulgas pitskude, lisavärv (roheline). Tagid või õhksilmuseread pahempidiridade vahel korduvad ka Läti kinnastel (vt ülal). Kirjas on motiivi osa tagasihoidlik, motiiv ise eelistatult väike. Ilmari Manninen iseloomustab Saare kirju sõnadega „kaunis üksluised” (Manninen 1927: 19). Tähtsaks muutuvad hoopis võrestikud.

ERM 16803 Karja

ERM 16853 Karja

ERM 16978 Karja

ERM 16996 Karja

ERM 17062 Karja

ERM A 290:608 Karja

ERM A 290:682 Karja

ERM A 290:691

Kihelkonna

ERM A 290:738 Mustjala

ERM A 291:365 Anseküla

ERM A 509:2825 Jaani

ERM A 509:2950
Kihelkonna

ERM A 509:2951
Kihelkonna

ERM A 509:2965 Karja

ERM A 509:2971
Karja

ERM A 509:2968
Karja

Pöidla tagant loomist leidub Mustjala ja Jaani kihelkonnast, ülejäänud kindad on enamasti loodud juba pöidla eest. Huvitav on erinevus Muhu kinnastest, kus püsis kaua ainsana varasem ehk pöidla tagant loomisviis. Karja kindaid (näit ERM 17062) on ilmselt kootud valgest ja mustast lõngast, üle värvitud lilla või sinisega. Anseküla must kinnas ERM A 291: 365 on kaunistatud koekirjadega ja sellisena üldpildis erand.

1.2.4. Kihnu

ERM A 509:2921 Kihnu/Rõngu

ERM A 509:2816 Kihnu/Vändra

Kihnu kinnaste kudumiseks on sisukaim juhend ilmunud Ingrid Uusilt (2005; 2012). Kasulikke näpunäiteid on ka H. Ormissoni (1994; skeemid) ja R. Karjami - K. Summataveti (2008; pildimaterjal, kommentaarid) trükistes.

Loodud on nii pöidla eest kui tagant, nii ühe kui kahe värviga. Sageli on kahevärviline loomine vitsalik ehk lõngu keerates.

Vars on pikem ja sisaldab väljakujunenud vööndeid. Alumine on laiem mitmevärviline vöökirjalik motiiv keerukordadest ja tagidest või pakkudest raamistusega. Järgneb valge koekirjaline pind (nt pitskude, pahempidisilmustest motiivid parempidipinnal). Teist ja kitsamat kirjavööndit võiks kõrvutada mandri kinnaste vahekirjaga. Leidub ka erinevat lõnga: vars on tihedamas koes ja peenemast lõngast, labaosa jämedam. Tõenäoliselt on vars nii taaskasutatav – kulunud labaosa saab uuesti kududa, vars kulub aeglasemalt.

Vanimal labakindal on suur geomeetriline kiri väga arendatud raamistuses. Kiri tuleb paigutada motiivi keskmega keskjoonele ja peab lõppema kahanduses tervikmotiivina. Motiivirida peab kulgema kinda keskjoonel (Ormisson 1994; Karjam, Summatavet 2008: 14). Vanematel kinnastel see veel ei kehtinud.

Hilisemal kindarühmal on labaosa kirjamine nagu vanemal, seevastu vars muutub lihtsamaks ühelõngakoepinnaks. Vanemast varrest säilib kirjapoolne kitsam kirjatud triip (vrd vahekiri), peamiselt on vars aga valges soonikkoes 2:1.

Veel uuem kinnas saab juba sakilises pitskoes värvitriibulise varre.

1.2.5. Ruhnu

ERM A 290:723

ERM A 290:724

ERM A 290:725

ERM A 290:729

ERM A 509:2676

ERM A 509:2654

ERM A 509:2747

ERM A 509:2721

NM 144866

NM 115864

Ruhnlased on luues reeglina kasutanud üht kindlat võtet – pöidla eest, kahevärviline, päripäeva keerates ehk kahevärviline vitsalik. Kui selle peale kududa kahevärviline keerukord \, tekib siksakk - ussikiri.

Joonis 3. Ruhnu tüüpiline loomisäär. Sandra Urvaku foto.

Ruhnu labakinda vars on pikemat tüüpi ja sellel on mitu kanoonilist võõndit: all valge püstkoekirjaline riba, kitsas hele-tume vaheriba (vits, keerukord, tagid, pakud), vikkkelkirja valge võõnd, raamitud geomeetiline või loodusmotiivkiri, taas valge vikkkelriba. Kirja eel on raamiv riba.

Mustad kindad on enamasti sõrmikud, näide valimis on erandlik. Valged kindad sobiksid ka käesoleva peatüki alguse alajaotusse 1.1.

Huvitavatest tehnilistest võtetest juhin tähelepanu sinisele silmusereale läbi valge varrevõõndi ERM A 290: 724: nii ei pea lõnga katkestama. Kulunud kinnast on säästlikult peotatud ehk kulunud koht väikese kirjaga taaskootud.

1.2.6. Muhu

Muhulaste värvilembuse taustal on üllatav leida sellist ühtlast rühma filigraanse kirjaga kirilabakuid. Aniliinvärvide ajastu kohta väljapeetult tagasihoidlike kinnaste vars on pikem ja tehnika poolest väga lihtne soonik, lõpeb vahekirjaga. Tumedast lõngast kiri valgel taustal on nii motiivide kui raamistuse osas päris nõudlik, peen ja ilmekas, nagu Muhus kombeks.

ERM A 509:2974
Mustjala/Halliste

ERM A 509:5063 Muhu

ERM A 509:3233 Muhu

ERM A 861:20 Muhu

ERM A 509:2837 Muhu

Mõned ühtelangevused on eelmises alajaotuses näidatud Ruhnu kinnastega, ent sama ilmne on erinevus. Loodud on pöidla tagant ja lõngu vastupäeva keerates, järgneb keerukord. Need tehnikad tagavad eriti kulumiskindla loomisääre.

ERM A 316:125 Muhu

Valgete kinnaste (1.1.2.) tüüpilisele varrele on kootud kirikindad.

1.2.7. Pärnumaa. Audru ja Tõstamaa

Pärnumaa kindad on saanud mõjutusi mitmelt naabrilt. Maakonna kirdeosa Vändra kihelkonna kindaid esitleb oma raamatus Inna Raud (2016: 156-159; 227). Kahjuks on alles vähe ja needki hilised peamiselt XIX-XX sajandivahetusest. Rühma iseloomustab väike kiri (alates 4-silmuselisest kirjakorrast), lihtsad ruudud-ristid-diagonaalid. Vanematelt kinnastelt võib olla päritud keerukord kahevärvilisel soonikul (ERM 14724), mitu poolpikka vart, vahekiri (ERM A 563: 1230). Oma andmete põhjal täiendan, et loodud on peamiselt pöidla eest, kahandatud nii pool- kui täistahtidega ja mitmel viisil nii varda algul kui lõpul, aga alati nelja vardaga kududes ka pöidlaotsa.

Vändra kinnaste tervikilmes on rida ühtelangevusi Anu Pingilt ilmunud Türi kinnaste ja sukkade raamatus leiduva materjaliga (Pink 2011). Sealgi on loodud pöidla eest, kootud lihtsad ristikirjad, varreks lühike soonik, värviline vahekiri, keerukordi. Lähinaabrite juures on sarnasus loogiline, olgugi tegemist kubermangupiiriga. ERM A 509:2816 on kihnulik sel määral, et paigutasin selle hoopis Kihnu kinnaste juurde.

Pärnumaa lõunaosas leidub mõjusid pigem Viljandimaalt, kinnastel on Põhja-Viljandimaa ja/või Lääne-Mulgi jooni. Täpsemalt vt alapeatükk 2.4.2. – 2.4.4.

Pärnu-Jaagupist on valgel põhjal sinist, lambamusta, sinipunast keskmist ja väiksemat suurust kirja. Põnev iseärasus on vits vahekirja rollis vähemalt ühel kindapaaril (vt 2.3.3.). Torist on alles vanad sinivalged kindad ERM A 563:549, muu materjal aga hilisem.

Audru ja Tõstamaa kihelkonnad maakonna läänerannikul võivad olla mõjutatud meretagustest ehk Saare kihelkondadest.

ERM 6685 Audru

ERM 6694 Audru

ERM 1264

Tõstamaa

ERM A 509:2902

Audru

Audru ja Tõstamaa kindad eristuvad narmaskaunistusega vartel. Kirjad on väikesed, pöidla oma võib siiski erineda.

ERMis olid kõik Audru ja Tõstamaa narmastega labakud aastaid püsinäitusel, nii jääb nende lähem uurimine ootama järgmist võimalust.

Samas on Audrust ka kahevärvilise soonikvarrega kirikinnas ERM A 509:2902: Põhja-Viljandimaale omane üldilme, ent pikenenud vars ja muutmata pöidlakiri erinevad tüüpilisest.

Saarte kirikindad on niisiis ülekaalukalt selgete paikkondlike joontega nii kujunduses kui tehnoloogias kuni selleni, et alles on hulk peotades taastatud kulunud kindaid. Lähedased on Põhja-Pärnumaa kindad. Kokkuvõtteks paigutan iseloomulikud tunnused tabelisse.

Tabel 2. Saarte ja Põhja-Pärnumaa kindad

	loomisvõte	vars	kiri	pöidlakiri	kahandused
Saaremaa	peam pöidla eest	lühike või poolpikk, pitskiri, (roheline) lisavärv	väike motiiv, esiplaanil võrestik	sama	sage 4-tahiline, pöidlal 3 varda lõpul
Kihnu	pöidla eest või tagant	(punane) lisavärv keerukorrad, laiema ja kitsama kirjavööndiga, pits- ja koekirjad	suur	sama	?
Ruhnu	pöidla eest + keerukord \, tekib siksakk	koekirjad, vikked, pitskiri, kirikoetriibud	suur	erinev	?
Muhu	pöidla tagant	pikk soonik, rõhttriibud, vahekiri	suur, peen, filigraanne	sama	võngeline erivõte
Audru, Tõstamaa	?	poolpikk narmad, vits, pitskude	väike	erinev	?

1.3. Värviline kirikinnas

Siia paigutan kirjas vähemalt kolme värvi lõngu sisaldavad kindad.

Paikkondlikku eripära saab selle kindatüübi puhul tuvastada veel Harglas, Läänemaal, Pärnumaal. Mujalt kogutud kindad on juba üsna ühetaolised. Muuseumilegendides leiduvates ajamäärangutes on vastuolusid, ent üldiselt kuuluvad värvilabakud XIX sajandi teise poolde, aniliinvärvide ajastusse.

Analoogseid leidub Valkast lõuna poole alates XIX sajandi I poolest. Üks levinud erijooni Harglas ja sealt lääne ning lõuna poole on otsakahandus neljas kohas.

Riia, XIX saj II pool Valka, XIX saj II pool

1.3.1. Kujundus ja tehnoloogia

ERM 14090 Kolga-Jaani VM 3183 E 231 Suure-Jaani

ERM 4992 Rannu

ERM 8209 Kõpu

ERM A 320:101 Tõstamaa

Iseloomulik on panustamine värviefektile. Loomine pöidla tagant taandub XIX sajandi teisel poolel uuema tehnika – pöidla eest loomise ees. Sageneb loomine üht värvi lõngaga. Leidub veel lühikest, ent vars pikeneb üldiselt. Pikeneval varrel on vaheldusrikkad tehnoloogiad – pitsiline sakikiri, valelapiline, lapiline. Keerukordade arv piirdub ühe, harvem kahega.

Kiri kahaneb väiksemaks. Väga levinud on tähe- ja tärnikirjad, lihtne väike geomeetriline motiiv. Järjest enam leidub sajandi lõpu poole loodusmotive kujutavat kirja – õied, lehed, väädid. Vahekiri varre lõpul enne kindalaba on sageli näit keerukord. Pöidlakiri kordab labakirja.

ERM 786-795 on kogutud 1910 Madli Kleinilt Pärivere külas Pärnumaal. Osa paare liigitub kolmevärviliste hulka, kuigi värve rangelt võttes polegi – kootud on peamiselt must-valge-halliga. Kolleksioonis on huvitavad kindavarred – erinevate triibusoonikute kõrval ka pits- ja lapikoelised, kirjavalik. Tervikuna pakub kollektsioon haruldast võimalust näha ühe kuduja loomingut selle variatiivsuses.

ERM 787

ERM 789

ERM 790

ERM 791

1.3.2. Hargla

Tuuli Tubin on avaldanud Hargla kinnaste pilte koos väljajoonistatud kirjadega. Tehnoloogilisi üksikasju raamat rohkem ei sisalda (Tubin 2009: 28-39).

ERM 4557

ERM 19384

ERM A 509:2794

ERM A 446:72

ERM A 509:2741

ERM A 446:78

ERM A 446:81

ERM A 509:712

Iseloomulikke jooni: valge või punane taust, suured motiivid mitmel juhul ilma võrestikuta, kahe- või kolmevärviline kiri. Looduses on selges ülekaalus pöidla eest loomine, sellele järgneb keerukord. Eelistatakse sakilist pitsvart. Ühe kinda vars on kootud põikisuunas ripskoes (ERM A 509:2741). Vahekirjaks on vähemalt keerukord, korduvalt kirjatud pind. Pöidlakiri on väiksem, pöial kahandatud kolme varda lõpul. Kõige erilisem on mõnel kindal otsakahandus: seda on kootud kõigi nelja kudumisvarda lõpul. Kas tulemuseks on kinnas, mida võiks kanda nii paremas kui vasakus käes? Samal viisil kahandatud kindaid leidub arvukalt Lätis. Sellise kandmisvõimaluse vastu räägib siiski käealuse reavahetuskoha nihkumine käeseljale.

1.4. Varieeritud/kombineeritud kindaid

Puhast tüüpi kinnaste kõrval on hulganisti selliseid, kus leidub lahknevusi tüüpilisest kirikindast, ent kõik parameetrid ei vasta ka (veel?) värvilisele kindale. Näiteid: värviline vars, pikenenud vars, uued varretehnikad, kirjaosas lisatud või vahetatud värvid. (Paigutasin siiski kirikinnaste alla Kolga-Jaani kolmevärvilise kirjaga labakud kui arvukama ja iseseisvama rühma. Kahjuks on Tartumaa kihelkondadest pärit materjali napilt. Ehk kehtib oletus, et kirikinnas muutus varakult värviliseks just seal ja naabri mõjul ka Kolga-Jaanis. Värvikaid kindaid on ka Ida-Mulgi kihelkondadest Tarvastust, Helmest, Paistust, samuti Viljandist. Värvikas ring ümber Võrtsjärve?) Mitmel puhul on mõeldav rekonstrueerida oletatava hilise muutuse elemente kõrvale jättes uuesti algupärane ranges stiilis hele-tume kirikinnas.

ERM A 509:2911 Tõstamaa

ERM 6171 Rõngu

ERM A 293:187

ERM A 293:184

VM 3135 E 250 Suure-Jaani

ERM 2932 Häädemeeste

ERM A 47:22 Põltsamaa

ERM 4410 Kolga-Jaani

ERM 4414 Kolga-Jaani

2. KUDUMINE VANADE KINNASTE AINETEL

Selles peatükis kirjeldan valitud kindapaaride kudumislugu koos tehniliste üksikasjadega. Valik kujunes pikema aja vältel. Kudusin nii kinnaste kui kindakatkete põhjal, puuduoleva andmestiku tuletasin mõnel juhul analoogiatest.

2.1. Valge kinnas

ERM 842 Paistu

Foto Sandra Urvak.

Kudusin läbi legendi järgi 1842. aastast pärit kindad. Range geomeetria kiuste heiastub kindavarre kujunduses taimainelist vana tikandit.

Tööjuhendi koostas Kristi Jõeste.

Vardad nr 1,25, lõng 8/2

Loodus on pöidla tagant rohelist ja sinist lõnga vastupäeva vahetades. Silmuseid on 112, vardal 28. Kolm punarohelist keerukorda /// on kõik kootud sinisele eelreale. Valgepõhjalised vööndid punaroheliste ristidega nõuavad paari silmuse juurdekasvatamist, kui seada eesmärgiks tervikkirjakorrad.

Kolmevärvilistel ridadel kombineerisin kaht kudumisvõtet: kaks lõnga sõrmelt, kolmas üleviskamisvõttega paremas käes.

Kudusin tihedalt nii varreosa kui valge labaosa, viimase lõng on varrelõngadest kohevam ja karvasem. Otsakahandus on kolmetahiline, pöidlal kolmel vardalõpul.

Kindad tulid suured, 25,5 x 13 cm. Labaosa laiuse kontrolli alla saamiseks kaalun tulevikus peenemat lõnga (10/2) või kaheotsatehnikat (kaks valget lõnga vaheldumisi). Teine võimalus garanteerib ka soojemad ja vastupidavamad kindad. Samas varreosa laius on alla 11 sentimeetri, niisiis seda on vaja kärpida vaid väiksemale käele kududes.

Värvide osas sain mitu kogemust. Suurepärane madarapunane võiks olla heledam – tumesinisel taustal see mahenes tugevasti. Rohelise toon võinuks olla ka kollasekirjum – nii nagu algupärandil.

2.2. Kirikinnas

Seadsin eesmärgiks võrrelda ka praktikas kaht Viljandimaa kirikindatüüpi.

2.2.1. Lääne-Mulgi

ERM A 509: 2782 Halliste

Foto Sandra Urvak.

Kudumise meistripraktikat juhendas Kristi Jõeste.

Valisin kindad kolme juhendaja pakutud paari hulgast. Mind huvitas kiri ja Kristile sobis, et värve polnud vaja liialt palju valida.

Konsulteerisin juhendajaga, küsimused said vastuse kirja teel. Kristi jagas oma varasemaid märkmeid Mulgi labakute kohta, ise analüüsisin MuISi pildi põhjal varre tehnoloogiat ja märkisin üles kirja. Kooskõlastasime oma andmestikku.

Lõngad sain Kristilt. Tegemist on kahekordse ülipeene meriinolõngaga, mida toodeti möödunud sajandi 70. – 80. aastail.

Kudumine algas 8. novembril ja toimus vabadel hetkedel, harva tundide viisi korraga. Mõõtsin ära ühe rea kudumisele kuluva aja. Kindapaari puhul oli see 6 min ja ridu $2 \times 11 \times 18 = 396$ ilma põialdeta. A/h sisse mahtus 7-8 rida, seega tunde kulus 49-56. Kui lisada põialde kudumise aeg ja viimistlus, on ajakulu 55-61 akadeemilist tundi.

Olin omavoliliselt muutnud meistri soovitatud vardasuurust – kudusin kindapaari varrastel nr 1,25 usus, et harjunud kudumismugavus ja taotlus kududa tihedalt annavad hea tulemuse. Sain

oma veast aru, kui alustasin kolmandat kinnast varrastel nr 0,8.

Varrastel nr 0,8 kolmandat kinnast kududes kulus ringile 9,5 min. Terve kinda peale (ringe 12×18 , ca 5 ringi/a/h, põial ja viimistlus) kulus kokku aega 50 akadeemilist tundi.

Kuna lisasin kolmanda kinda kudumiseks vardale silmuseid juurde (paaril 36, üksikul kindal 45), tegin kontrollringi ka sama silmuste arvu puhul. Kudumiskiirus langes peenemate varraste tõttu 1,5 min ringi kohta.

2,9 x 2,3 ja 2,5 x 2 – selliselt kahanes kirjamotiiv laiuses ja kõrguses (cm). Läbipesemine ja vormimine tulemust ei mõjutanud.

Sain selgust, et tegelikult varda jämedus mõjutab tulemust rohkem, kui olin seni arvanud. Ülipeenened vardad on käele mugavamad (painduvus) ja samas pingutavamad (raskem ohjata). Ajakulu kasvab viiendiku võrra, pind aga saab kaunim. Tulemus on luksuslik.

2.2.2. Põhja-Viljandimaa

Kuna võttestik on aastaid tuttav ja tüüpilisi kindaid mõnisteist paari kootud, otsisin keerukamaid ülesandeid.

2.2.2.1. Suure-Jaani

Foto Merike Saaremets.

Foto Sandra Urvak.

Selle kudumistöoga taotlesin kogemust rekonstrueerimises – kindatükist tuletasin kindapaari. Taustal oli ka Kadri Visseli rekonstruktsioon aastast 2008.

VM 3133 E 249 kogutud 1939, vanus 65 a. Vastemõisa v Saare t. Allikas M. Juhkam

Kahekordne maavillane lambamust ja kollakasvalge lõng

Kulunud, katkenud, lõigatud kindatükk 3,8 x 4,3 cm

Silmuskudumise tehnikad: kahevärviline loomine pöidla eest, kirjatud pinnad, keerukorrad, kindaotsa ja pöidla kahandused

Foto vt ülal. Mõõtkava: kudumistihedus 4 silmust ja 4,5 rida sentimeetril

Koekiri vt all. Loodud pöidla eest kahe lõngaga, nimetissõrmel valge, pöidlal lambamust.

Skeemi selgitus:

Must ruut – lambamust parempidine silmus

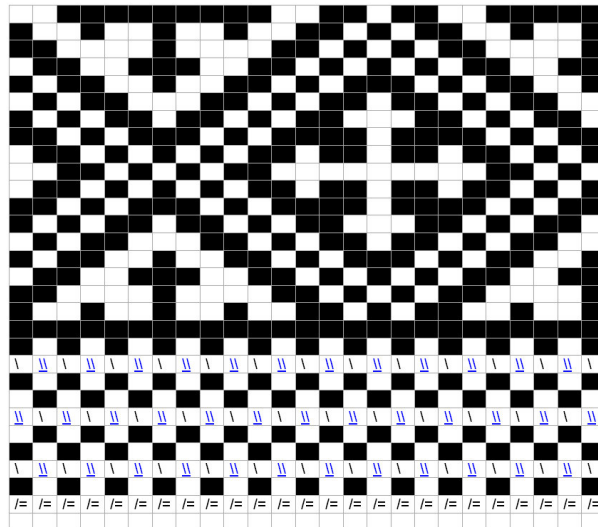
Valge ruut – valge parempidine silmus

Kaldkriips \ - valge pahempidine silmus

Kaldkriipsud \ - lambamust pahempidine silmus

\\ \\ \\ - keerukord, lõngu keeratakse töö ees kordamööda eestpoolt üles

/= - loodusrida. Silmused valged, siduv lõng lambapruun. Loodud pöidla eest.

Joonis 4. Kindakatke keskeem.

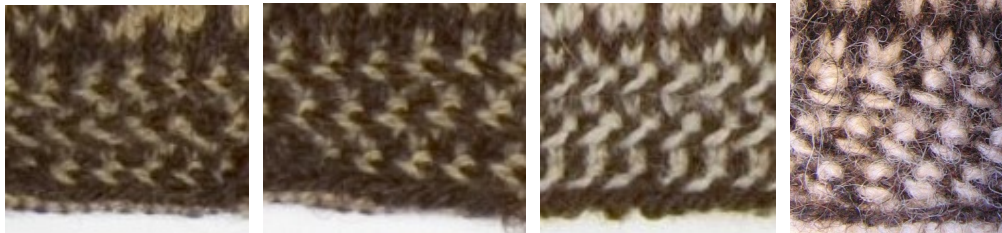
Materjal: kaubanduses leiduv kahekordne maavillane loodusvalge ja lambamust lõng 8/2. Tänapäeva lõng on (eriti pärast läbipesemist) kohevam ja laugema keeruga kui originaalil. Vardad nr 1,25. Sobiv suurus kudujale. Pole ka tõendeid, et vanade kinnaste kudumiseks kasutati peenemaid vardaid.

Kasutasin samu tehnikaid nagu kindakatke kunagine kuduja. Üksikasjade osas, mida kindakatkel pole säilinud, valisin oma kogemuse põhjal sobivaid variante terviklikumalt säilinud Suure-Jaani kinnastelt (XIX sajandist ERMis ja VMs 35 hoiul kindapaari, kinnast või katket (Saaremets 2014).

Nii on saadud üldproportsioonid, pöidla väikekiri ja pöidla asend, kahandused (otsakahandus kolmetahiline täpiline, pöidlal kahandused kolme varda lõpul ja tipus järsemalt). Jätsin kordamata kuduja kootud keerukorra muutuse (põiktäpilise asemel püsttäpiline) rea keskel, oletatavasti vea.

Teadlikult vältisin eeskujuna K. Visseli rekonstruktsiooni aastast 2008, mis hoiul Viljandi Muuseumis: sellel paaril on keerukord vastassuunaline, pöidlakahandus ja otsakahandus Suure-Jaani kinnastele ebatüüpiline, pöidlal puudub väikekiri. Viimast üksikasja ei pruugiks pidada veaks: Suure-Jaanist on kogutud ka mõned Lääne-Mulgi tüüpi kindad

(Saaremets 2013a). Neid iseloomustabki kindaotsa-taoline pöidlakahandus ja pöidla kudumine sama kirjaga kui kogu kindal. Ent rekonstrueeritud kinnaste kiri ega varre kujundus ei ole Mulgi aladele tüüpiline, seega õigem on kududa põial nii nagu minu rekonstruktsioonil.

VM I

VM II

K. Vissel 2008

M. Saaremets 2014

Fotod Merike Saaremets.

Fotodel on näha, kuidas keskmine keerukord originaali kummalgi detailivaatel erineb. Minu otsus oli kududa VM II järgi – keerukorrad ühesugused.

K. Vissel 2008

M. Saaremets 2014

Foto Merike Saaremets.

Aega kulus kudumisele ca 30 tundi. Muuseumikülastused andmete täpsustamiseks ja tulemuse võrdlemiseks kestsid 45 + 20 minutit.

Materjali kulus 84 g

Rekonstrueerimisel kuluvad ära kõik taustateadmised, mida võimalik hankida. Püüdsin olla üksikasjus tunduvalt täpsem kui eelmine rekonstrueerija. Kindlasti jään omakorda alla järgmisele, kes uurib enne tööd lõngu mikrotasandil ja kordab täpselt ka nende saamiseks kasutatud töövõtteid.

Võrdlus originaaliga: kuna kindad pole tervikuna säilinud, saan võrrelda valminud koepinda kindakatkega. Kindavarre pikkus 1,8 cm õnnestus täpselt korrata. Kirjamotiivi kõrgus on nagu originaalil 3,8 cm, laius erineb 3 mm võrra (minu kinnastel 0,3 cm kitsam ehk 4 cm originaali 4,3 asemel).

Võimalikud põhjused:

lõng on kohevam ja laugema keeruga.

Teine ja oletatavasti tõenäolisem põhjus: kasutasin XX sajandil levinud kudumisvõtet. Vasakult nimetissõrmelt lõngu haarates võib koepinna horisontaalne kokkutõmbumine olla suurem kui XIX sajandil üldlevinud üleviskamisega kudumisel.

Kolmas põhjus võib olla pinna väljavenimine kinnaste kandmisel.

2.2.2.2. Põltsamaa, Kolga-Jaani, Kolga-Jaani

ERM A 93:3

ERM 14049

ERM A 446:79 Foto Sandra Urvak.

Kudusin varrastel nr 1,25 valgest ja tumesinisest lõngast nr 8/2. Kavandades võrdlesin kolme kinnast ja ühendasin oma kinnastesse valitud üksikasju. Valisin loomisvõtteks Kolga-Jaani kinnaste järgi pöidla tagant kahevärvilise pööramisega vitsaliku. Varre kujundasin Põltsamaa eeskujul: kolm keerukorda \ loomisrea järel, keskel ja lõpul. Enne teist ja kolmandat keerukorda kudusin kaks rida kirjatud põiktriibulist pinda rütmis 2:2, esimene kaldega vasakule \, teine paremale //. Vahekirjaks on samas rütmis kaherealine püstkirj siniste ridade raamistuses. Kiri on esimese ja kolmanda, pöidlakiri teise kinda oma. Kasvatasin küljel silmuseid varre 23lt pöidla alguseks 26le, kinda laius kasvas sellega

10 cm-lt 11ni. Küljekasvatus võib olla Põltsamaa kinda küljel, täit kindlust pole, külg on osalt hävinud. Otsakahandus on kolmetahiline malelauatäpiline nagu esimesel Kolga-Jaani kindal. Loodusest pöidlani ja pöidlalt otsakahanduseni on 10 cm – selle ajastu kirikinnaste tavaline proportsioon.

Selline võrdlemine ja kombineerimine juhatab uute võimalusteni vana kinda maailmas. Raamid on teada ja kehtivad edasi, ent nende sees leidub lõputult võimalusi isiklikule maitsele ja eelistustele. Tulemus on garanteeritult kaunis, funktsionaalne, isikupärane.

2.2.3. Saaremaa

ERM A 290:653 Mustjala

Foto Sandra Urvak.

Kudusin varrastel nr 1,25, lõng 8/2. Lõin 96 silmust pöidla tagant kahe sinise lõngaga vastupäeva keerates, sain vitsaliku looduse. Järgmised ringid on pare- ja pahempidine sinisega, järgnevad sinirohelist tagid (kaks rida vaheldumisi värvidega, esimene parem-, teine pahempidine). Valge pitskirja (kirjakord 24 silmust, 19 rida) vältel kudusin igal real küljejoonel püsttribuks ühe sinise silmuse, nii ei pidanud lõnga katkestama. Parempidireale kudusin sinivalged tagid, edasi sinise parem- ja pahempidirea. Kirjaosas on silmuseid 6 x 18 ehk 108. Pöial on nii loodusäärest kui kahanduse algusest 10 cm kaugusel.

Kahandasin teisiti kui originaalil – igal real. Originaali kahandus on aeglasem ja ümaram. Nii otsa- kui pöidlakahandus on täpilsed, pöidlakahandus kootud kolme varda lõpul. Otsakahanduses on kolm kalasabakirjas tahti.

Kinnas on originaalist 0,3 cm laiem ja 1,5 cm lühem.

2.2.4. Kihnu

ERM HM E 64

Foto Sandra Urvak.

Kombineerisin tüüpilise ilmega Kihnu kindad kahe allika põhjal. Kiri on avaldatud H. Ormissoni vihikus järjekorras kolmandal kindal (Ormisson 1994) ja suurlapi kirjana kahes Kihnu Roosi raamatus (Karjam et al 2008: 76-77; Summatavet 2010: 131). Varre kudusin ERM HM E 64 alusel. 2011. aastal polnud vitsalik loomine (Pink et al 2014: 127) veel kudujate vaateväljale tagasi jõudnud, nii sai loodus toona ebaautentne. Teine erinevus originaalist on keerukordade suund – originaalil \\\, minu kindal ///. Kolmas lahknevus kudumistraditsioonist on tänasest tunduvalt lõdvem koetihedus. Neljandaks kudusin

kahanduses pooltahi asemel kolm tahti. Sellisena on kindapaar omamoodi hetkejäädvustus minu kui kudumiuurija ja kuduja teekonna ühest etapist.

2.2.5. Ruhnu

Foto Sandra Urvak.

Kudusin kindakatke põhjal, mis hoiul Heimtali muuseumis ja milleks on kinda käeseljapoolne külg. Rekonstrueerimisel oli toeks Inna Antsoni pärimuspraktika mapis leiduv Ruhnu kinda kirjeldus.

Ka Ruhnu kindapaaris kajastuvad tänaseks aegunud arusaamad aastast 2012. Puudub vitsaline loodus. Varreviklites on puudu tehnoloogilist täpsust (keerdsilmused taustal). Otsakahanduses peaks ilmselt vältima ühevärvilist keskmist tahti. Pöidlakahanduses arvestasin toona kirjaga, mitte ruhnlaste tavaga.

2.2.6. Muhu

Muhu kinnastest kudusin kaks varianti. Peamine erinevus kahe kindapaari vahel on lõngajämedus. Ka tehnilised võtted ei kattu päriselt.

ERM A 509:2640 Foto Sandra Urvak.

Lõng on 8/2 värvitud tumepruun ja loodusvalge, vardad nr 1,25. Loodus on mustvalge >>> ehk vitsalik, pöidla tagant ja vastupäeva keerates. Järgneb valge parem- ja pahempidirida. Alustasin soonikut teisel tumepruunil real. Varresoonik on 2:1, silmuseid vardal 28/27. Sakid on vahekirjaks, topeltristidega kirjakorras 22 silmust. Seega kudusin ringil viis kirjakorda, silmuseid ringil 110 ja vardal 28/27. Rihtisin tervikmotiivide rea kinda keskjoonele. Otsakahandus on kolmetahiline, tahid ühevärvilised ja vaheldumisi pruun-valge-pruun. Pöial on kootud nelja vardaga, kahandused kolme varda algul.

Muhu II

ERM A 509:2974 ERM A 509:5063 Muhu Foto Sandra Urvak.
Halliste – Muhu

Kindad on niivõrd sarnased ja muhulikud, et Halliste parema käe kinda kogumiskohana võib osutada veaks.

Kudusin Saara kirjastusest ostetud 12/2 tumepruuni ja valge lõngaga varrastel nr 1. Loodus on pöidla tagant ja kaht valget lõnga vastupäeva keerates vitsalik >>>. Järgneb keerukord \\. Nii saab äär tihe, reljeefne ja loodetavasti vastupidav.

Soonikvars on rütmis 2:1 ja 6,5 cm pikk. Parempidireale valge lõngaga järgneb sakiline vahekiri. Filigraansete motiivide kudumine (kirjakord 18 +18 ehk 36, 36 ka igal vardal) oli oodatust lihtsam, vaid mõnel real on pikki sidumist vajavaid lõngajookse. Sedapuhku säilitasin originaali üldilme, ei seadnud motiivi keskjoonele ja kahandustippu.

Otsakahanduse kudusin Muhu moodi (kirjeldus Kabur *et al* 2010: 31) *võngelise*.

Joonis 4. *Võngeline* kahandus. Foto Sandra Urvak.

Kaalusin originaali täpset järgimist, selle kahandus on veidi laugem ja ümaram kui tavapärane igal real ja kummalgi küljel. Tundsin siiski, et laitmatu kahandusjoone saavutamiseks pean muuseumikindaid veelkord uurima, ja lükkasin selle teema tulevikku. Pöidla taga kiri katkeb, pöidlale mahub vaid poolteist kirjakorda. Kudusin seda viiel vardal ja kahandasin motiivide vahekohtades. Originaali kahandus on sujuv.

Tulemuseks on peened ja haprad väiksema käe kindad.

2.3. Värviline kirikinnas

Kirjeldan siin XIX sajandi teisel poolel levinud kindatüüpi, mida iseloomustavad väike kiri, värvikus, pikem kindavars, tehnoloogiline vaheldusrikkus varrel.

2.3.1. Kolga-Jaani

ERM 13993

Foto Sandra Urvak

Nimelt seda paari inspireeris kuduma Eesti Käsitöö Majast ostetud kindakudumise komplekt lõngadest ja tööjuhendist. Kuna sain muuseumis ise kinnast uurida, valmis tulemusena kaks paari: komplektis ostetud lõngadest ja ise valitud võimalikult autentsetes värvides. Muuseumikinnaste paar erineb mõneti varreosas, siin tegin mõned otsused, et tulemus saaks ühtlasem. Võimalik, et originaalkinnaste kudujal sai mõni lõng otsa ja ta asendas selle loovalt lähedase tooniga.

Loomine: 96 silmust pöidla tagant kahe lõngaga vastupäeva keerates ühele vardapaarile. Parempidi keerdsilmuste real jaotasin 4 vardale à 24 silmust. Järgnes pahempidirida.

Lillast reast alustasin sakikirja OIOIII\-/III.

Varre värvid: rohekassinine, punakaslilla, beež, veinipunane, sinakashall, soe tumeroheline, telliskivipunane. Iga värvi kudusin kolm rida.

Viimasel sakikirjareal jätsin neli kokkuvõtmist tegemata, sain vardale 25 silmust, kokku 100.

Punakaslilla-beežile täpireale kudusin pöördtäpilise keerukorra, keerd eest üles \\\.

Kirikoe värvid: tumesinine, veinipunane, roheka varjundiga loodusvalge.

Pöidla-ava jätsin 20 silmuse laiuse.

Otsakahandus on 4-tahiline, malelauakirjas täpiline. Pöidlakahandus toimus 3 varda lõpul, samuti täpilise tahina.

2.3.2. Hargla

ERM A 58:30

Foto Sandra Urvak

Kombineeritud: valge põhi, suur kolmevärviline geomeetria, vahekiri, pikk sakivars.

Kudusin Kristi Jõeste koostatud tööjuhendi (2013) järgi, värvid on muudetud, nii et tegemist on pigem Hargla kinda ainetel kootud tulemusega. Lõngad on 8/2, vardad 1,25.

Loodus on pöidla eest, valge, silmuseid 91. Kohe järgneb valge keerukord (keerusuund ///).

Selle jaoks on soovitatav võtta loomisel tavalisest pikem lõngavaru. Selline äär on eriti tihe ja peaks tagama suurema kulumiskindluse. Üks rida on parempidine. Sakikiri on IOIII\-/IIIOI, kordub ringil seitse korda. Värvitriibud on kaherealised, keskmine ja valged laiemad – 3-4 rida. Vahekirjaks on kootud punavalge keerukord, selle eel on kaks rida parempidikoos. Teist vahekirja võib näha punaste ristide reas.

Valgepõhjalise pinna taga värviliste lõngade sidumine nõuab eraldi tähelepanu. Kuuesilmuselistes vahedest loobusin sidumisest üldse. Motiivide lõpu ja alguse vahel viie rea vältel oli sidumine siiski vältimatu, seal jälgisin, et sidumiskohad rida-realt ei kattuks. Mõningane läbikumamine tekkis ikka, karvasevõitu lõngad soodustavad seda omaltki poolt.

Originaalkinnaste kolmevärvilistes ridades on helesinist lõnga ringil kaasa veetud. Mina kudusin helerohelised ristid iga motiivi jaoks eraldi võetud lõngajuppidest. Lühimad lõngajooksud sain nii, et motiivi keskel kolmel real rakendasin üksiku motiivi kirjamise võtet (Pink *et al* 2014: 164-165) selle erinevusega, et ei pidanud tööd pahempidi keerama,

vaid tõstsin roheline lõnga aasana ristirea algusse esimesel, samuti kolmandal real. Nii oli teine, keskmine rida lihtne – lõng ootas õiges kohas.

Otsakahanduse värvid kahel tahil dikteeris kiri. Pöidla kahandasin kolme varda lõpul, värvid on samuti kirjast tuletatud.

Tulemus on väikese käe kinnas. Taotlesin motiivirea terviklikku paigutust käeseljal. Pöidla asend on nendel tingimustel mõnevõrra liiga kõrgel. Teine võimalus proportsioone parandada on alustada kahandamist mõni rida hiljem.

2.3.3. Pärnu-Jaagupi

ERM A 119:137, ERM 273:191 Pärnu-Jaagupi

Foto Sandra Urvak

Sama paari kaks kinnast on sattunud ERMis kahe erineva numbri alla. Kudunud Riina Annusson Enge valla Anelema küla Ludearro talus 1860. a paiku. Kogutud 1920.

Kudusin Saara kirjastusest ostetud 12/2 villasest lõngast, värvitoonid valge (1), madarapunane (14) ja öö meresinine (57). Vardad olid nr 1.

Lõin kahele vardale pöidla tagant vastupäeva keerates 144 silmust punase lõngaga. Teisel real tegin punase keerukorra. Sakiline kiri oli skeemiga OIOIIIIII\-/IIIIII, ringil kaheksa kirjakorda. 8. real kudusin punase lõngaga ringi, järgnes 7 ringi valget sakikirja. Enne vitsarida kudusin ühe ringi valgega parempidi.

Vitsareal oli vaja kolme lõnga – valge taustaks, vitsasilmused kahekaupa punased ja sinised. Jätkasin kahe valge reaga parempidikoos.

Kirja esimesel ringil kasvatasin motiivide vahel valgel pinnal keerdsilmustena juurde 18 silmust, iga motiivi kohta ühe. Nüüd sai silmuseid ringil 162.

Kirjakorras on pikim lõngajooks 6 silmust, selle laius koes ca 9 mm. Kirjalõngad jätsin sidumata. Koetihedus on 7-8 silmust laiuti ja 7 pikuti sentimeetril.

Kahandasin kolme tahiga, kordasin värvivaheldust, nagu originaali kuduja oli teinud.

Kinda suurus on 27x12 cm, see on laiuses 0,5 cm originaalist suurem. Pinnale mahtus pikkupidi mõni rida motiive rohkem kui originaalil.

Pöidla taga kudusin esimesel real valged ja punased silmused. Kudusin viiel vardal, sest originaalil olid kahandused tehtud nelja varda lõpul.

2.4. Kombineeritud/varieeritud kinnas

2.4.1. Suure-Jaani

ERM A 509:2864 kogutud 1955,
muud andmed puudu.

Foto Sandra Urvak

Tüüpilise Suure-Jaani/Põhja-Viljandimaa kindaga võrreldes on muutusi. Kiri ise on keskmise suurusega, kirjakord 28 silmust. Alles on diagonaalne motiivipaigutus. Pöidlakiri on erinev, väiksem. Kahandus on juba uuenduslik – kolm ühevärvilist tahti. Eriti uus on vars: pitskoes sakikiri, kaks lisavärvi.

Kinnaste kuduja pole teadnud, et sakiline vars ilma pahempidisilmusteta hoiab kehvasti (rullub üles). Kas on tegemist tema jaoks uue tehnikaga?

Kudusin lõngast 8/2 varrastel nr 1,25. Lõin tumesinised silmused pöidla tagant, valge lõng pöidlal. Järgmine rida on tumesinine, koekiri OIOIII/VIII. Sama koekiri jätkub, värvid vahelduvad igal kolmandal real: valge, sügavpunane, tume taevasinine, sügavpunane,

valge, tumesinine, tume taevasinine. Vahekirjaks on kaks rida sügavpunasega, esimene parem-, teine pahempidi.

Esimene kirjatud rida on vaheldumisi tumesinised ja valged silmused. Kudusin neli kirjakorda, ringil 112, vardal 28 silmust. Koetihedus on ca 5 silmust sentimeetril. Originaalist erineb kirja paigutus – tervikmotiiv jookseb keskjoonel ja lõpeb tipus.

Pöidla-ava (23 silmust) jätsin 10,5 cm kaugusele loodusest. Täpselt sama pikk on vahemaa pöidla-avast otsakahanduse alguseni. Kahandasin kolme ühevärvilise tahiga, keskmine valge, äärmised tumesinised. Pöidla kudusin kolmel vardal väiksema kirjaga. Kahandasin alates 5,5 cm kõrgusest iga varda alguses. Kui igale vardale oli jäänud 8 silmust, kahandasin kõik silmusepaarid kokku kududes.

Lõppmõõtmed 11 x 26 cm ületavad originaali omi nii pikkuses kui laiuses 1,5 cm.

Tulevasele kudujale soovitan lisada varre koekirja pahempidisilmuse vööndi, kiri oleks siis OIOIII\-/III.

2.4.2. Häädemeeste Lääne-Mulgi ainetel

ERM A 310:41 andja E. Jaesche 1921.

Foto Sandra Urvak

Kinnastel on Lääne-Mulgi jooni, ent need on läbisegi ebatüüpilisega, nii võib paar vabalt pärineda XIX sajandi lõpult või XX algusest. Tüüpiline: peen lõng, tihe pind, pöidlakiri sama, pidev küljekasvatus. Ebatüüpiline: kiri massiivsem, diagonaalpaigutus, vahekiri puudub, pöidlakahandus kolmest kohast, kahanduste värvid tahikaupa.

Kudusin Saara kirjastuse 12/2 tumesinisest ja valgest lõngast varrastel nr 1,25. Muuseumikinnaste esialgne vars on kulunud ja asendatud valge soonikvarrega. Mina kudusin taas esialgset.

Loomine on pöidla tagant lõngu keerates. Sakilise pitskoe kiri on OIOIIII\-/IIIII, 16 silmust kirjakorras, kirjakordi kaheksa ehk ringil 128 silmust. Varrepikkus on 3,2 cm.

Kirja alustasin seitsme kirjakorraga ehk 154 silmusega ringil. Mõne esimese sentimeetri kestel kasvasin küljel järsemalt, edasi rangelt korrapäraselt kuni otsakahanduse alguseni, kus silmuseid on juba 8 kirjakorda ehk 176. Loodusest pöidla-avani ja pöidla-avast otsakahanduse alguseni on võrdsed 11,5 cm.

Pöidla kahandasin kolmest kohast kolmetahilisena, nii otsas kui pöidlal on tahtide värvid triipudena tumesinine-valge-tumesinine.

Avastasin, et tulemuseks on habras vars, kui kootakse ühevärvilisena näit sakilises pitskoes. Peaks soovitama varreosas jämedamat lõnga?

Küljekasvatus suurendab kinnast märgatavalt.

Ka Saara kirjastuse lõng ei taga veel endisaegsega identset tihedust. Ehk on vaja tihedamat korrutust? Need esialgsed küsimused said edasiste kogemuste käigus vähemalt ühe vastuse: minu käekirjaga sobib 12/2 lõnga kudumiseks pigem vardajämedus 1,0.

2.4.3. Häädemeeste Põhja-Viljandimaa ainetel

ERM A 310:4

Foto Sandra Urvak

Eestipäraste värvide (tumesinine, sügavpunane, valge) kõrval annavad selles kindapaaris tooni lätilikud hele sinepikollane ja tume kadakaroheline. Kui värvid kõrvale jätta ja

kududa kinnas läbi näiteks tumesinise ja valgega, saaksime tüüpilise Põhja-Viljandimaa kinda üheainsa erinevusega: otsakahanduse pooltahti seal ei leidu.

Kudusin kahekordsest lõngast, mille kaal vaheldus 6-8 grammi 10 meetris. Varraste nr oli 1,25. Lõin valge ja beeži lõngaga pöidla tagant 108 silmust, keerasin lõngu vastupäeva. Edasi kudusin samade värvidega vasakule kalduvat põiksoonikut 3:3 kuus rida ja punase-valgega kaks rida (pahempidisilmused vastavalt beežid või punased). Järgnes punavalge keerukord. Varre lõpetas valge parempidirida.

Esimesel kirjareal kasvatasin silmuste arvu: kirjakorras on 30 silmust, sama palju vardal, kokku ringil 120. Seadsin ristimotiivi keskjoonele, et lõpetada tipus tervikmotiiviga. Kiri klapib ka küljejoonel. Selles osas erineb tulemus originaalist: sel on silmuseid vähem ja kiri katkeb küljel, ka ei ole kahandustipus tervikmotiivi. Loodusest pöidla-avani on 10,5 cm, pöidla-avast otsakahanduse alguseni 9 cm. Otsakahanduse kudusin originaalist erineva: sel oli pooltaht, mina otsustasin ühetahilise täpilise kasuks.

Kudusin väiksema pöidlakirja nagu originaalilgi, küll sobitasin värvide vaheldumise täpsemalt tausta järgi.

2.4.4. Saarde

Foto Sandra Urvak

ERM A 33:17 on kogutud 1920 ja võib ka valminud olla juba XX sajandi algul. Nagu eelmisel, on selgi kindal rida vanu jooni, omamoodi segu nii Põhja-Viljandimaa kui Lääne-Mulgi tüübist. Esimeselt on lõnga jämedus, suur kirjamotiiv ja selle diagonaalne paigutus,

raam, väiksem pöidlakiri. Teisele viitab lühike valge soonikvars koos vahekirja – keerukorraga.

Värvilise kirikinda ajastust on loomulikult värvid. Teine hilisele päritolule viitav tähelepanek puudutab kirja. Vanades kinnastes kehtib kirjas reeglina range sümmeetria. Saarde kindas on aga motiivi ülemine ja alumine pool läbivalt ühe kudumisrea võrra erinevad. Astusin oma paari kududes sammu tagasi ja ühtlustasin kirja taas sümmeetriliseks.

Kudusin kahekordsest lõngast, jämedus vaheldub 6-8 g 10 meetri kaaluks. Vardad olid nr 1,25. Lõin valgest lõngast pöidla tagant ja lõngu vastupäeva keerates 88 silmust. Kudusin 2,2 cm soonikkoos 2:2. Valgele parempidireale kudusin punakas- ja sinakaslillaga keerukorra \\\. Sobitasin motiivi keskmise kinda keskjoonele. Esimesel kirjareal kasvasin silmuste arvu ühtlaselt 92ni. Kirjakorras on 24 silmust, vajaliku 96 silmuse saamiseks (4 kirjakorda) kasvasin küljel ühtlaselt 4 silmust kuni pöidla-avani. Loodusest pöidla-avani ja pöidla-avast otsakahanduse alguseni on 12 cm. Otsakahanduses on 2 tahti, värvid nagu kiri ette nägi.

Pöidlakiri on väiksem, kirjakord neli silmust. Kudusin nelja vardaga, kahandasin kolmes kohas varda algul.

Kinda mõõtmeteks kujunes 28 x 11,5 – originaalist 1 cm pikem ja 1,5 cm laiem.

Kokkuvõtteks kinnaste läbikudumise kogemusest: rikastasin oma kudumispagasi võttestikku. Veendusin taas, et vanades võtetes on nii kaunist kui kasulikku. Nii tihendab pöidla tagant loomine tänapäeva lõnga keerdu, lisatud keerukord tugevdab, stabiliseerib ja kaunistab kindavart. Vahekiri muudab iga kinda kunstipärasemaks. Väikegi küljekasvatus lisab kandmismugavust, muudab vana kinda proportsioone anatoomilisemaks. Kahandusvõtete hulgas on oma süsteem ja iga konkreetne haakub tervikuga parimal moel. Kudumi tihedus on vanade kinnaste taustal endastmõistetav. Eriti peente kinnaste kuduja peab ette arvestama, et tulemus saab hapram ja pidulikum ning igapäevast kandmist tõenäoliselt ei talu.

Omaette küsimus on suure kirjamotiivi paigutamine kinda keskjoonele ja kahandustippu. Vanade kinnaste kudujad pole sellest üldse hoolinud. Minu kinnastes on keskjoont ja tippu arvestatud, et saada lõpetatud ilme. Võimalik, et mõne aasta ja mõnekümne kindapaari järel hakkab minagi teisiti, vanemal viisil kuduma.

KOKKUVÕTE

Magistritöö *Põhja-Liivimaa labakindad XIX sajandil. Tehnoloogilised võtted ja kohandatud rekonstruktsiooni kudumine* sisaldab ülevaate XIX sajandil kootud ja kantud labakinnastest, mis on ERMi (lisaks mõned eksemplarid Viljandi ja Rootsi Põhjamaade) muuseumi kogutud tsaariaegse Põhja-Liivimaa aladelt ehk Tartumaa, Võrumaa, Viljandimaa, Pärnumaa ja Saaremaa kihelkondadest, Muhust, Kihnust ja Ruhnust. Mõned näited on Läti etnograafilistest kinnastest.

Esimene peatükk kajastab muuseumis vaadeldud kinnaste kujundust ja tehnoloogilisi võtteid, kuivõrd nendes kehastub paikkondlik eripära.

Peatükk sisaldab arvukalt pildimaterjali, seniste kirjutiste kommentaare, kujundus- ja tehnoloogiavõtete analüüsi.

Võrreldes varasemate käsitlustega eristasin esmakordselt kaks vana kindarühma – Lääne-Mulgi ja Põhja-Viljandimaa (Suure-Jaani) kirilabakud. Senised uurijad on neid käsitlenud koos. Erinevused on siiski olemas nii kujunduse kui tehnoloogia vallas. Eraldi rühmana kirjeldasin ka Muhu mustvalgeid kirilabakuid.

Eriti üksikasjalik on 2. peatükk, mis kirjeldab läbikootud kinnaste saamislugu kuni tehnoloogiliste võteteni iga kindapaari puhul eraldi. Pärandtehnoloogina koondasin paikkonniti tänapäeva kudujat huvitava andmestiku: milliseid töövahendeid kasutasin, mida arvestasin kavandamisel, kuidas luua, kududa, kahandada. Katsetasin rekonstrueerimist kindakatkete põhjal, ühe paari kombineerisin kolme muuseumikinda andmete põhjal.

Mõne aasta tagune algaja uurija teadvuses tekkinud **hüpotees**, et kahelõngalise labakinda kõige vanem säilinud (seda tüüpi kindaid on Suure-Jaanist alles koguni 35) vorm oli kunagi levinud kõikjal Eestis, jäi ikka lõplikult kinnitamata või kummutamata. Kirikindal oli mitu paikkondlikku tüüpi. Just esemelisi tõendeid on alles paiguti ebaühtlaselt, nii et järeldusi saab teha vaid mõne piirkonna kohta. Üldise tüübi raames võis leida paikkondlikke erisusi, eriti ilmekaid näiteid on saartelt. Andmestik lubab taastada prototüüpe seal, kus rühmale tüüpilisi kudumeid on piisaval hulgal alles. Vana tüüpkinnas hakkas muutuma moe, materjali, eluviisi muutudes. Teatud paikkondlikud võtted olid kasutusel laiemalt kui vaid ühes või teises kihelkonnas. Mõnel juhul on nende võtete

kombinatsioon täiesti kihelkonnakeskne. Vahel kinnitab andmestik, et sama võttestik oli kasutusel naaberkihelkondades.

Tehnoloogiliste üksikasjade taustal ilmnes ka tendentse nende muutumisest ajas. XIX sajandi teisel poolel levis põidla eest loomine, taandusid suured ja tulid väikekirjad, mitmevärvilisus, pikenev ja tehniliselt vaheldusrikas kindavars, taandus keerukord ja vahekiri. Varresoonik lihtsustus ja pikenes järjepidevalt. XIX sajandi lõpul ja XX sajandi algul summeerusid tendentsid nii kinnaste tehnoloogilises võttestikus kui välisilmes teistsuguseks, XX sajandi kindaks.

Kudujat huvitava andmestiku täiendamine on lõputu töö – pärast ERMi esemekogude taasavamist uurijaile ümberkolimise järel saavad minu vaatlusandmed kindlasti uut ja huvitavat lisa, parandustest rääkimata.

KIRJANDUS JA ALLIKAD

- Heapost**, Leiu 1994. *Inimene – milline ta oli?* – Horisont nr 7. Keskaja-eri. Lk 38 – 40.
- Heapost**, Leiu 2003. *Variation of Stature in Estonia from the 12th to the 20th Centuries*. - Papers on Anthropology XII, lk 51-61.
- Jürgen**, Tiina 2015. *Mulgi rahvarõivad*. – Viljandi: Viljandi Muuseum, TÜ Viljandi Kultuuriakadeemia.
- Jõeste**, Kristi, **Ehin**, Kristiina 2012. *Kirjatud teekond*. Türi: Saara kirjastus.
- Kabur**, Anu, **Pink**, Anu, **Meriste**, Mai 2010. *Meite Muhu mustrid*. Türi: Saara kirjastus.
- Karjam**, Rosaali, **Summatavet**, Kärt 2008. *Kihnu Roosi kindakirjad*. Tallinn – Viljandi: Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia, AS Ajakirjade Kirjastus.
- Konsin**, Kalju 1972. *Silmkoeesemed. Eesti Rahvakunst 1*. Tallinn: Kunst.
- Kurrik**, Helmi 1943. *Kindad – meie rahvariituse raudvara*. Eesti Sõna (Berliin 1941-1945), nr. 4 8. jaanuar, lk 4.
- Manninen**, Ilmari 1927. *Kindad*. Etnograafilised monograafiad 2. Tartu: Eesti Rahva Muuseum.
- Mulgi kindad*. 1998. Pärnu: OÜ Heili kirjastus.
- Nargi**, Lela 2012. *Maa ilma rahvaste kudumiskunst. Väärikad traditsioonid ja kirev tänapäev*. Tallinn: TEA.
- Ormisson**, Heli 1994. *Kihnu kirikindad*. Pärnu: AS Värten.
- Piiri**, Reet 2013. *Suur kindaraamat. Eesti kihelkondade mustrid*. Tallinn: OÜ Hea Lugu.
- Pink**, Anu 2011. *Türi kindad ja sukad*. Türi: Saara Kirjastus.
- Pink**, Anu, **Reimann**, Siiri, **Jõeste**, Kristi 2014. *Eesti silmuskudumine I. Tavad ja tehnikad*. Türi: Saara Kirjastus.
- Raud**, Inna 2016. *Vändra kihelkonna rahvarõivad*. Türi: Saara Kirjastus.
- Reiman**, Helmi 1914. *Naisten puvut Kolga-Jaanin pitäjässä Wiljandin maakunnassa Liivinmaalla*.
- Saaremets**, Merike 2014. *XIX sajandi labakindad Suure-Jaani kihelkonnast. Tehnoloogilised võtted ja kudumine*. [Lõputöö]. Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia. Viljandi.
- Saks**, Linda 1960. *Mulgi kirikindad ja kirisukad*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.

Summatavet, Kärt 2010. *Minu ajalugu. Kihnu Roosi käsitöökogu*. Viljandi: Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia; Tallinn: Varrak; Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastus.

Tubin, Tuuli 2009. *Kirä' Võromaalt. Kinda'*. Võru: Võro Instituut, Võro Selts VKKF.

Urvak, Sandra 2014. *Kolga-Jaani kihelkonna vanemad labakindad Eesti Rahva Muuseumi kogudes*. [Seminaritöö]. Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia. Viljandi.

Uus, Ingrid 2005; 2012. *Noppeid Kihnu näputööst. Mõnõd noppõd Kihnu njäputüest*. Viljandi: OÜ Eesti Loomeagentuur.

Vähi, Külli 2011. *Ruhnu silmkoelised poolkindad. Tehnoloogia ja kandmistraditsioonid 20. sajandil*. [Seminaritöö]. Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia. Viljandi.

Internetiallikad

Eesti Muuseumide Infosüsteem www.muis.ee

Nordiska Museet: [http://digitaltmuseum.se/011023649327?query=Runö vantar](http://digitaltmuseum.se/011023649327?query=Runö+vantar)

<http://lnvm.lv/?p=9447> (27.01.2017)

<http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/8543/kaart1.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
(12.01.2017)

Arhiiviallikad

Esemeloend

ERM: vt Lisa

VM (Viljandi Muuseum): VM 3135 E 250 Suure-Jaani, VM 3183 E 231 Suure-Jaani

NM (Nordiska Museet): NM 144866, NM 115864

Käsitöökirjad

Mulgi labakinnaste tabel, koostaja Kristi Jõeste

Põhja-Liivimaa labakinnaste vaatlustabel, koostaja M. Saaremets

SUMMARY

North Liivimaa mittens in the 19th century. Technical methods, and knitting an adapted modern version

It is quite easy to follow the history of traditional Estonian knitting from the first half of the 19th century. There are thousands of items of traditional knitting in museums. Since the last decades of the 20th century the number of people who have taken up traditional knitting has steadily risen in Estonia, and abroad as well. There is quite a lot of literature about the subject published in Estonian, and some in English too. A constantly growing volume of information and photographs is accessible on the Internet.

I began my research about the traditional mittens and gloves based on the available information of my home parish, Suure-Jaani. After coming to an initial understanding about different types of gloves and mittens, their technology and chronology, I realised the need for wider research about the history of mittens and gloves. 19th-century South Estonia and North Latvia formed the Liivimaa gubernia (province), with Riga as capital. I therefore limited my glove heritage research to the South Estonia areas of the former North Liivimaa province. In my research I focused on mittens. The gloves appeared later, and this is the research subject of my supervisor Kristi Jõeste MA.

During the 19th century mittens were part of ceremonial full dress. In every county there are easily recognisable different methods and patterns in traditional clothing, which carry different messages and information about the person: his or her origin, social and marital status, age, ritual surroundings, material wealth, self confidence and handicraft skills. The message which traditional mittens and gloves represented has nowadays only limited meaning, or could be lost because the context has changed completely. Therefore I concentrated on the realistic goal of understanding the design and knitting technology at a level which enables the re-creation of the beauty of yesteryear using modern tools (and materials).

In the museums I studied different pairs of mittens, sometimes single mittens, and even only parts of them, over 300 items in total. I systematised the results in a table format.

In the first chapter of my MA thesis I concentrate on the description of the research results area by area. In the second chapter I describe the historic mittens I have knitted, the detail of their technology, with an attempt at understanding the practical side of different technological methods. In addition, to show the density of knitting and the suitability of modern materials. As mittens in museums often do not fit modern people (21st-century people are significantly larger) and the expectations of practical mittens now differ, I set my target to knit the adopted reconstructions as similar as possible to the museum items, but suitable for present day people. Whether or not I was successful, my mittens have shown their contemporary practicality.

As expected, the unconventional gloves and mittens could be found in close mini-societies and remote areas, i.e. the islands. The sea separated people, but it also united them. The mittens which were knitted in the islands were copied, and soon adopted and changed in mainland areas.

Although the same type of mittens were produced in large areas of the mainland (Mulgimaa, Põhja-Viljandimaa) there are regional differences (south and east Mulgimaa, different colours employed in Pilistvere and Kolga-Jaani area). Towards the end of the 19th century the patterns and technology of mittens became more homogeneous. In the islands the standardising was slower and less visible.

Obviously, we are not in possession of comprehensive information about all the gloves and mittens produced and worn by country and farming folk. The collections in museums are chronologically fragmented, and there are geographical gaps; a lot depended on the collector. Generally, the museum collections contain more festive and less workaday mittens. The special festive mittens were worn only seldom, therefore wore out slowly, became out of fashion and were then regarded as useless. So they found their way to collectors, while everyday working mittens were often just worn out.

Pursuing the subject further, yet more interesting and exciting material could be found from various written sources, old photographs, and research from neighbouring areas. There are many more possibilities.

Hopefully my research gives some inspiration to other researchers and practitioners, to individuals who can find encouragement and ideas to recreate the full beauty of traditional mittens.

LISA

Vaadeldud muuseumikinnaste museaalinumbrid

Muuseum	number	kihelkond
ERM	9	SJn
ERM	2002	SJn
ERM	14896	SJn
ERM	15370	SJn
ERM	A 509:2864	SJn
ERM	A 509:2873	SJn
ERM	A 509:2920	SJn
ERM	A 565:1620	SJn
ERM	A 580:74	SJn
ERM	A 674:17	SJn
ERM	5898	Köp
ERM	8208	Köp
ERM	A 178:54	Köp
ERM	A 509:2692	Köp
ERM	A 509:2852	Köp
ERM	A 583:61	Köp
ERM	A 745:38	Köp
ERM	A 831:138	Köp
ERM	17811	Vil
ERM	17893	Vil
ERM	17928	Vil
ERM	17930	Vil
ERM	17933	Vil
ERM	17937	Vil
ERM	17941	Vil
ERM	17965	Vil
ERM	17974	Vil
ERM	A 156:31	Vil
ERM	A 178:26	Vil
ERM	A 509:2861	Vil
ERM	4410	KJn
ERM	4414	KJn
ERM	5053	KJn
ERM	5054	KJn
ERM	13961	KJn
ERM	13993	KJn
ERM	13995	KJn
ERM	13997	KJn
ERM	14007	KJn
ERM	14008/1	KJn
ERM	14008/2	KJn
ERM	14024	KJn
ERM	14049	KJn
ERM	14053	KJn

Muuseum	number	kihelkond
ERM	14128	KJn
ERM	14145	KJn
ERM	14158	KJn
ERM	A 446:12	KJn
ERM	A 446:13	KJn
ERM	A 446:15	KJn
ERM	A 446:16	KJn
ERM	A 446:17	KJn
ERM	A 446:18	KJn
ERM	A 446:19	KJn
ERM	A 446:31	KJn
ERM	A 446:32	KJn
ERM	A 446:33	KJn
ERM	A 446:69	KJn
ERM	A 446:71	KJn
ERM	A 446:76	KJn
ERM	A 446:79	KJn
ERM	A 446:82	KJn
ERM	A 446:540	KJn
ERM	A 446:580	KJn
ERM		KJn
ERM	4584	Plt
ERM	A 47:22	Plt
ERM	A 93:1	Plt
ERM	A 93:3	Plt
ERM	A 112:95	Plt
ERM	A 113:35	Plt
ERM	8212	Pil
ERM	8950	Pil
ERM	A 509:2802	Pil
ERM	A 509:2808	Pil
ERM	A 509:2903	Pil
ERM	A 509:2655	Vnd
ERM	A 509:2813	Vnd
ERM	A 509:2816	Vnd
ERM	A 509:2860	Vnd
ERM	7365	Tor
ERM	A 563:549	Tor
ERM	5018	Srd
ERM	14217	Srd
ERM	18091	Srd
ERM	A 33:13	Srd
ERM	A 33:17	Srd
ERM	A 509:2856	Srd

Muuseum	number	kihelkond
ERM	A 119:87	PJg
ERM	A 119:109	PJg
ERM	A 119:136	PJg
ERM	A 119:137	PJg
ERM	A 120:16	PJg
ERM	A 273:191	PJg
ERM	2722	Aud
ERM	6685	Aud
ERM	6694	Aud
ERM	6733	Aud
ERM	A 73:11	Aud
ERM	A 305:8	Aud
ERM	A 509:2902	Aud
ERM	1264	Tõs
ERM	4225/	Tõs
ERM	A 320:101	Tõs
ERM	A 509:2812	Tõs
ERM	A 509:2814	Tõs
ERM	A 509:2911	Tõs
ERM	A 72:9	Pär
ERM	11062	Han
ERM	A 509:2660	Han
ERM	A 509:2738	Han
ERM	A 509:2800	Han
ERM	A 509:3038	Vrb
ERM	1263	Mhk
ERM	2718	Mhk
ERM	A 293:139	Mhk
ERM	A 303:3	Mhk
ERM	A 509:2707	Mhk
ERM	A 509:2762	Mhk
ERM	A 509:3032	Mhk
ERM	A 509:3034	Mhk
ERM	A 509:3036	Mhk
ERM	A 509:3039	Mhk
ERM	A 509:3041	Mhk
ERM	A 509:3042	Mhk
ERM	A 509:3043	Mhk
ERM	A 509:3134	Mhk
ERM	A 616:140	Mhk
ERM	A 617:15	Mhk
ERM	A 509:2701	Lih
ERM	A 509:2706	Lih
ERM	A 509:3025	Lih
ERM	A 509:3031	Lih
ERM	A 509:3074	Lih
ERM	A 566:618	Lih
ERM	A 509:3024	Kir
ERM	A 509:3063	Kir
ERM	A 509:3066	Kir
ERM	A 509:3080	Kir

Muuseum	number	kihelkond
ERM	A 509:3126	Kir
ERM	A 611:63	Kir
ERM	A 695:92	Kir
ERM	A 716:211	Kir
ERM	A 949:43	Kir
ERM	A 949:44	Kir
ERM	A 949:45	Kir
ERM	A 290:688	Khl
ERM	A 290:691	Khl
ERM	A 509:2950	Khl
ERM	A 509:2951	Khl
ERM	A 509:2952	Khl
ERM	A 509:2954	Khl
ERM	A 291:365	Ans
ERM	A 290:653	Mst
ERM	A 290:738	Mst
ERM	16803	Krj
ERM	16853	Krj
ERM	16978	Krj
ERM	16996	Krj
ERM	17062	Krj
ERM	A 290:608	Krj
ERM	A 290:682	Krj
ERM	A 509:2959	Krj
ERM	A 509:2965	Krj
ERM	A 509:2968	Krj
ERM	A 509:2971	Krj
ERM	A 509:2788	Jaa
ERM	A 509:2944	Jaa
ERM	A 509:2945	Jaa
ERM	A 509:2946	Jaa
ERM	A 509:2947	Jaa
ERM	A 509:2970	Pöi
ERM	7880	Muh
ERM	7976	Muh
ERM	7984	Muh
ERM	7996	Muh
ERM	7998	Muh
ERM	8024	Muh
ERM	8029	Muh
ERM	A 290:601	Muh
ERM	A 290:603	Muh
ERM	A 290:623	Muh
ERM	A 290:627	Muh
ERM	A 290:628	Muh
ERM	A 290:642	Muh
ERM	A 290:643	Muh
ERM	A 290:644	Muh
ERM	A 290:754	Muh
ERM	A 290:769	Muh
ERM	A 290:770	Muh

Muuseum	number	kihelkond
ERM	A 291:184	Muh
ERM	A 316:125	Muh
ERM	A 506:132	Muh
ERM	A 509:2640	Muh
ERM	A 509:2751	Muh
ERM	A 509:2834	Muh
ERM	A 509:2837	Muh
ERM	A 509:2896	Muh
ERM	A 509:2897	Muh
ERM	A 509:2899	Muh
ERM	A 509:3233	Muh
ERM	A 509:5063	Muh
ERM	A 1020:25	Muh
ERM	A 47:20	Kur
ERM	A 640:563	Kur
ERM	2151	Lai
ERM	9308	Lai
ERM	A 509:2755	Lai
ERM	A 167:24	Pal
ERM	2105	Kod
ERM	A 135:9	Kod
ERM	A 179:37	Kod
ERM	2106	Trm
ERM	3927	Trm
ERM	10424	Trm
ERM	14403	Trm
ERM	A 100:15	Trm
ERM	A 509:2810	Trm
ERM	A 509:2862	Trm
ERM	A 35:7	MMg
ERM	A 36:16	MMg
ERM	A 36:26	MMg
ERM	6936	Äks
ERM	A 178:57	Äks
ERM	A 179:6	Äks
ERM	8986	Puh
ERM	8988	Puh
ERM	9009	Puh
ERM	9017	Puh
ERM	9043/1	Puh
ERM	9043/2	Puh
ERM	9084	Puh
ERM	11963	Puh
ERM	A 329:14	Puh
ERM	612	Ran
ERM	4992	Ran
ERM	A 446:29	Ran
ERM	A 446:543	Ran
ERM	A 509:2764	Ran
ERM	A 509:2804	Ran
ERM	6194	Nõo

Muuseum	number	kihelkond
ERM	7375	Nõo
ERM	7390	Nõo
ERM	A 924:50	Nõo
ERM	7408	Kmb
ERM	7421	Kmb
ERM	7454	Kmb
ERM	7502	Kmb
ERM	7512	Kmb
ERM	7513	Kmb
ERM	860	Võn
ERM	864	Võn
ERM	876	Võn
ERM	A 340:1	Võn
ERM	3523	Rõn
ERM	6171	Rõn
ERM	7541	Rõn
ERM	A 293:182	Rõn
ERM	A 293:184	Rõn
ERM	A 293:185	Rõn
ERM	A 293:187	Rõn
ERM	A 293:188	Rõn
ERM	A 293:189	Rõn
ERM	A 509:2714	Rõn
ERM	A 509:2921	Rõn
ERM	A 572:135	Rõn
ERM	7442	Ote
ERM	13754	Ote
ERM	13757	Ote
ERM	13839	Ote
ERM	A 227:68	Põl
ERM	2621	Räp
ERM	2622	Räp
ERM	2623	Räp
ERM	2628	Räp
ERM	2630	Räp
ERM	2631	Räp
ERM	A 509:5064	Sng
ERM	A 571:69	Sng
ERM	950	Urv
ERM	972	Urv
ERM	19386	Urv
ERM	A 6:11	Urv
ERM	4557	Hrg
ERM	14620	Hrg
ERM	19376	Hrg
ERM	19384	Hrg
ERM	A 58:30	Hrg
ERM	A 446:72	Hrg
ERM	A 446:78	Hrg
ERM	A 446:81	Hrg
ERM	A 509:712	Hrg

Muuseum	number	kihelkond
ERM	A 509:274	Hrg
ERM	A 509:279	Hrg
ERM	A 509:279	Hrg
ERM	A 509:291	Hrg
ERM	A 509:320	Hrg
ERM	8175	Rõu
ERM	8181	Vst
ERM	A 63:9	Vst
ERM	6565	Pts
ERM	6579	Pts
ERM	14322	Pts
ERM	A 168:64	Pts
ERM	A 177:28	Pts
ERM	A 509:271	Pts
ERM	10871	Lob
ERM	A 177:1	Lob
ERM	6481	Pan
ERM	6499	Pan
ERM	6507	Pan
ERM	6514	Pan
ERM	A 356:34	Mer
ERM	A 509:268	Mer
ERM	6453	Set
ERM	A 291:16	Set
ERM	A 291:18	Set
ERM	14065	Vil
ERM	14080	Vil
ERM	14083	Vil
ERM	14090	Vil
ERM	14101	SJn?
ERM	14107	
ERM	14109	
ERM	A 564:535	Srd
ERM	2932	Hää
ERM	2977	Hää
ERM	A 310:4	Hää
ERM	A 310:41	Hää
ERM	A 119:2	PJg
ERM	A 119:61	PJg

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina,

Merike Saaremets,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

„Põhja-Liivimaa labakindad XIX sajandil. Tehnoloogilised võtted ja kudumine”

mille juhendaja on MA Kristi Jõeste,

1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Viljandis, **12.04.2017**